

Toevoegingen verstrekt door de Raad voor Rechtsbijstand te Amsterdam¹

Heden _____ tweeduizendnegen

op verzoek van:

mevrouw Wisah Binti Silan, geboren op 18 juni 1932 te Kerawang,

mevrouw Wanti Binti Dodo, geboren op 9 september 1919 te Kerawang,

mevrouw Lasmi Binti Kasilan, geboren op 16 september 1921 te Kerawang,

mevrouw Cawi Binti Baisan, geboren op 10 januari 1928 te Kerawang,

mevrouw Taswi, geboren op 5 oktober 1930 te Kerawang,

mevrouw Tijeng Binti Tasim, geboren op 23 september 1927 te Kerawang,

mevrouw Layem Binti Murkin, geboren op 7 juni 1921 te Kerawang,

mevrouw Taijsa Binti Tikin, dochter van mevrouw Kesah Binti Baisan (geboren op 2 oktober 1931, overleden op 29 december 2008),² geboren in 1948,

de heer Saih Bin Sakam, geboren op 16 april 1923 te Kerawang,³

en

de **Stichting K.U.K.B** (Stichting Komite Utang Kehormatan Belanda, Comité Nederlandse Ereschulden), gevestigd en kantoorhoudende te Heemskerk

¹ Toevoegingen zijn verstrekt voor alle eisers (met uitzondering van de dochter van mevrouw Kesah Binti Baisan en de Stichting K.U.K.B.) door de Raad voor Rechtsbijstand op 20 juni 2008 met het kenmerk: 4GV6840 en op 24 juni 2008, met de volgende kenmerken: 4GV5298, 4GV5304, 4GV5309, 4GV5310, 4GV5312, 4GV5315, 4GV5320 (**productie 1**).

² Mevrouw Taijsa is de dochter van mevrouw Kesah Binti Baisan, welke laatste is overleden op 29 december 2008. Ingevolge art. 4:182 BW jo art. 4:10 BW volgt mevrouw Taijsa van rechtswege op in de rechten van haar moeder. Dit geldt ook voor het recht op andere schade dan vermogensschade nu mevrouw Kesah Binti Baisan reeds bij brief van 8 september 2008 aan gedaagde heeft laten weten aanspraak te maken op vergoeding van deze immateriële schade (art. 6:106 BW).

³ De identiteitsbewijzen van bovengenoemde eisers zijn opgenomen in **productie 2**.

allen woonachtig te Rawagedeh (nu Balongsari geheten), Indonesië, die in deze zaak allen woonplaats kiezen op het kantooradres van mr. Liesbeth Zegveld en mr. Anne Scheltema Beduin aan de Keizersgracht 560-562 te Amsterdam, die in deze zaak tot advocaten worden gesteld met recht van substitutie.

heb ik:

De Staat der Nederlanden (het ministerie van buitenlandse zaken)

zetelende te Den Haag ten parkette van de procureur-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden aan de Kazernestraat 52

op laatstvermeld adres exploot gedaan en afschrift hiervan gelaten bij/aan: _____

gedagvaard om op woensdag 9 december tweeduizendnegen om 10.00 uur, niet in persoon maar vertegenwoordigd door een advocaat te verschijnen, op de zitting van de rechtbank te Den Haag in het Paleis van Justitie aan de Prins Clauslaan 60;

aangezegd dat indien gedaagde niet uiterlijk op de genoemde zitting bij advocaat verschijnt, de rechtbank tegen hem verstek zal verlenen en de hierna te formuleren vordering zal toewijzen tenzij de voor de dagvaarding voorgeschreven termijnen en formaliteiten niet in acht zijn genomen en/of de vordering haar onrechtmatig of ongegrond voorkomt een en ander zoals bepaald in artikel 111 lid 2 sub i van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering,

teneinde op voormelde zitting te horen eisen en concluderen conform het navolgende.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	4
Feiten	6
Context	6
Het bloedbad in Rawagedeh.....	7
Strafrechtelijk onderzoek	9
Rechtsherstel	11
Onrechtmatige daad.....	11
(i) Executies.....	13
(ii) Strafrechtelijk onderzoek	14
Tussenconclusie	18
Verweren gedaagde	18
Verdrag van 1966 tussen Nederland en Indonesië	18
Verjaring.....	20
Verjaring onrechtmatige daad voortvloeiend uit de plicht om te vervolgen.....	20
Verjaring vordering uit onrechtmatige daad ten gevolge van executies	25
Criteria geformuleerd door de Hoge Raad in het arrest van 28 april 2000	26
Strijd met rechtsgelijkheid	30
Schade	38
Buitengerechtelijke kosten	39
Bewijsaanbod	40
EIS	40
Producties	42

INLEIDING

Eisers stellen dat de Staat der Nederlanden (hierna: de Staat of gedaagde) onrechtmatig heeft gehandeld jegens eisers, welke onrechtmatigheid bestaat uit het doodschieten van een groot deel van de mannelijke bevolking, allen ongewapende burgers, van het dorp Rawagedeh op het eiland Java in Indonesië, op 9 december 1949. De Staat is jegens de eisers wier echtgenoten zijn doodgeschoten,⁴ alsmede jegens eiser Saih Bin Sakam die ernstig gewond is geraakt als gevolg van de executies, aansprakelijk voor de schade die het gevolg is van deze executies.

Stichting K.U.K.B. is een Nederlandse niet-gouvernementele organisatie (gevestigd te Heemskerk) die zich onder meer tot doel stelt het behartigen van de belangen van de (Indonesische) burgerslachtoffers, dan wel van hun afstammelingen, die in de Nederlandse koloniale periode hebben geleden onder het geweld van dat koloniale regime.⁵

Stichting K.U.K.B. treedt in deze procedure op ter bescherming van gelijksoortige belangen van de overige personen wier mannelijke familieleden op 9 december 1947 door Nederlandse militairen zijn geëxecuteerd. Hoewel partijen van mening lijken te verschillen over het precieze aantal dodelijke slachtoffers dat bij de executies in Rawagedeh op 9 december 1947 is gevallen, zijn partijen het erover eens dat er veel meer slachtoffers zijn gevallen dan de 9 die thans in deze procedure door hun weduwen of kind worden vertegenwoordigd.⁶ Stichting K.U.K.B. heeft op

⁴ Zie de documenten betreffende het overlijden van de echtgenoten van de weduwen die in deze zaak als eiser optreden, **productie 3**.

⁵ Zie Statuten Stichting (**productie 4**), Artikel 2 lid 1: “De stichting heeft ten doel: het behartigen van de belangen van de (Indonesische) burgerslachtoffers, dan wel van hun afstammelingen, die in de Nederlandse koloniale periode hebben geleden onder het geweld van het koloniale regime, en de schendingen van de mensenrechten en oorlogsmisdaden die door de Nederlandse militairen zijn gepleegd onder de verantwoordelijkheid van de Nederlandse regering; de erkenning te verkrijgen van de Nederlandse regering voor de onafhankelijkheid van de Republiek Indonesië die op zeventien augustus negentienhonderd vijftienveertig is uitgeroepen; een volmondig excuus te verkrijgen van de Nederlandse regering aan het Indonesische volk, uitgesproken door de Nederlandse regering; een erkenning door de Nederlandse regering te verkrijgen voor de Indonesische slachtoffers en erkenning voor de oorlogsschade, roof, rechtsherstel, en het leed dat het Indonesische volk heeft ondergaan; uiteindelijk het streven naar een goede relatie tussen twee volkeren nu en in de toekomst, en voorts al hetgeen met een en ander rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn, alles in de ruimte zin van het woord.”

⁶ Eisers voegen bij de lijst met namen van de geëxecuteerde mannen die begraven liggen in Rawagedeh, **productie 5**. De schattingen lopen uiteen van ongeveer 100 tot 430 doden. De majoor die de actie leidde, majoor Wijnen, stelt dat er “8 a 9 maal een troep van [ongeveer] (...) 12 man ter plaatse [is] geëxecuteerd. (...) Tenslotte is nog een groepje van 7 a 10 personen geëxecuteerd”, zie notitie van een medewerker van de procureur-generaal bij het Hoogerechtshof van Nederlands-Indië in Batavia van 27 juli 1948, geciteerd in scriptie Scholtens (**productie 6**), pp. 51-52; Volgens majoor Wijnen vielen er dus tussen de 96 en 118 doden; zie De Groene Amsterdammer, ‘De

grond van art. 3:305a BW derhalve een zelfstandig belang bij vaststelling van de onrechtmatigheid van het handelen en nalaten van de Staat. Voor zover Stichting K.U.K.B. weet, heeft geen van de personen die door de executies door de Nederlandse militairen is getroffen, bezwaar gemaakt tegen de rechtsvordering van de Stichting.

Stichting K.U.K.B. heeft reeds sinds enkele jaren getracht door middel van overleg met de Staat te bereiken dat laatstgenoemde aansprakelijkheid erkent voor de executies van de mannelijke inwoners van Rawagedeh op 9 december 1947. Dit overleg is echter tot op heden zonder resultaat gebleven.

Eisers verzoeken voor recht te verklaren dat de Staat jegens hen onrechtmatig heeft gehandeld. De weduwen en Saih Bin Sakam die in deze procedure als eisers optreden, verzoeken daarnaast nakoming van de verbintenis uit onrechtmatige daad tot betaling van schadevergoeding.

Hieronder zal eerst worden ingegaan op de feiten. Daarna zal de grondslag van de vordering worden besproken en zal kort worden ingegaan op de schade. Vervolgens komen de verweren van de Staat aan de orde.

Bij brief van 8 september 2008 hebben eisers de Staat aansprakelijk gesteld voor de door hen geleden schade.⁷ De Staat heeft bij brief van 21 november 2008 aangegeven geen aansprakelijkheid op zich te willen nemen.⁸ Het standpunt van de Staat zoals verwoord in genoemde brief is hierna op genomen voor zover daartoe aanleiding is.

excessennota moet opnieuw' (5 december 2008) (**productie 7**), p. 21. De Excessennota (Nota betreffende het archiefonderzoek naar de gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950 (herdruk van de oorspronkelijke tekst uit 1969), ingeleid door Jan Bank (*SDU*, Den Haag: 1995)) spreekt van 150 doden en 20 executies zonder vorm van proces (**productie 8**), p. 83. Indonesië gaat uit van 431 doden, zie scriptie Scholtens (**productie 6**), p. 4, noot 7. Zie verder onder andere de nota aan de minister van justitie d.d. 31 augustus 1995 (**productie 9**); brief van de procureur-generaal aan de minister van justitie d.d. 28 augustus 1995 (**productie 10**); brief van de minister van justitie aan de Tweede Kamer d.d. 5 september 1995 (**productie 11**).

⁷ Brief eisers d.d. 8 september 2008 (**productie 12**).

⁸ Brief Staat d.d. 21 november 2008 (**productie 13**).

FEITEN

Context

Indonesië was een kolonie van het Koninkrijk der Nederlanden in de periode 1800 tot 1949. Op 9 december 1947, de datum van de executies die onderwerp zijn van deze dagvaarding, behoorde Indonesië derhalve tot het Nederlandse rijk.⁹

Op 17 augustus 1945, twee dagen na de capitulatie van Japan, werd op het Indonesische eiland Java door de nationalistische Indonesische leiders Soekarno en Hatta de Republiek Indonesië uitgeroepen. Nederland erkende deze republiek niet. Dit leidde tot een politiek conflict, welk conflict enkele jaren later uitgroeide tot een militaire strijd.

Op 25 maart 1947 kwam tussen Nederland en Indonesië het Verdrag van Linggadjati tot stand, waarin Nederland de feitelijke republikeinse autoriteit van Indonesië over onder meer Java erkende en bepaalde dat uiterlijk op 1 januari 1949 Indonesië onafhankelijk zou worden. Nederland ging bij dit verdrag dus akkoord met een geleidelijke en beperkte dekolonisatie. Al spoedig na het sluiten van dit verdrag ontstond onenigheid over de uitvoering ervan. Dat leidde op 21 juli 1947 tot een militaire interventie van Nederland in Indonesië. Deze interventie – de eerste ‘politieele actie’ genoemd – duurde tot 5 augustus 1947.¹⁰

In juli 1947, tijdens de eerste politieele actie, bezette het Nederlandse leger de laagvlakte rond de stad Kerawang, circa zestig kilometer ten oosten van de Indonesische hoofdstad Jakarta. De nederzetting Rawagedeh – waar eisers wonen – ligt enkele kilometers ten noorden van Kerawang. In december 1947 – geruime tijd na de eerste politieele actie – werd door het Nederlandse leger een militaire actie in het gebied rond Kerawang gepland. Eén van de doelen van die actie was het dorp Rawagedeh.¹¹

⁹ Zie Rapport Internationaal Juridisch Instituut (10 november 2009) (**productie 14**), p. 1.

¹⁰ Een tweede politieele actie vond plaats van 21 december 1948 tot 5 januari 1949, maar deze speelt in deze zaak geen rol.

¹¹ In deze dagvaarding wordt de spelling ‘Rawagedeh’ aangehouden. In andere publicaties komen ook andere spellingswijzen voor hetzelfde dorp voor, zoals bijvoorbeeld ‘Rawahgedeh’, ‘Rawagede’ of ‘Rawa Gede’.

Het bloedbad in Rawagedeh

In de vroege ochtend van 9 december 1947 vielen Nederlandse militairen Rawagedeh aan.¹² Bij die aanval werden door de Nederlanders onder meer (automatische) geweren en mortieren gebruikt. Tijdens de aanval ondervond het Nederlandse leger geen tegenstand van betekenis. Er werden geen Nederlandse militairen gewond of gedood. Noch tijdens de aanval, noch erna werden in het dorp wapens of gevaarlijke materialen van welke aard dan ook aangetroffen.¹³

Hoewel de Nederlandse militairen geen tegenstand ondervonden en uitsluitend ongewapende dorpsbewoners aantroffen,¹⁴ was de aanval van het begin tot het einde moedwillig wreed en meedogenloos. Er werd gericht op de aanwezige mannen en jongens geschoten. In de loop van de aanval werden de vrouwen, jonge kinderen en bejaarden gescheiden van de mannen, welke laatste daarna werden gedood. Dat gebeurde ter plekke of terwijl zij op de vlucht waren. De mannen die door de Nederlandse militairen gevangen werden genomen, werden standrechtelijk geëxecuteerd. De Nederlandse militairen doodden doelbewust nagenoeg alle mannen. Dat gebeurde niet alleen tijdens de aanval, maar ook nadat het dorp al volledig in Nederlandse handen was.

Slechts een enkele mannelijke inwoner kon aan dit bloedbad ontsnappen door te vluchten of zich schuil te houden. Na hun vertrek lieten de Nederlanders geen medische verzorging achter voor de gewonde dorpsbewoners.

Het optreden van de Nederlandse militairen in Rawagedeh heeft aan honderden ongewapende en onschuldige burgers het leven gekost. Na de aanval werden door de overlevende inwoners van Rawagedeh 433 doden geteld. Onder de gedode mannen bevonden zich de echtgenoten van de

¹² De weergave van de feiten die aanleiding zouden zijn voor de aanval op het dorp Rawagedeh door de Staat opgenomen in zijn brief van 21 november 2008 (**productie 13**, p. 2), delen eisers niet, maar is overigens voor de onderhavige vordering niet van belang.

¹³ Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, Committee of Good Offices on the Indonesian Question, Rapport van het Rawahgedeh Observatie Team (12 januari 1948) UN Doc. S/AC.10/85, **productie 15**.

¹⁴ Het feit dat, zoals de Staat stelt in zijn brief d.d. 21 november 2008 (**productie 13**, p. 2), verschillende mannen zijn geëxecuteerd omdat deze als strijder waren aangemerkt, staat haaks op de vaststelling door de VN dat “not one weapon (firearm) was found on Indonesian prisoners or casualties (either dead or wounded)”, zie VN, Rapport van het Rawahgedeh Observatie Team (**productie 15**), p. 8.

hierboven genoemde eisers.¹⁵ Behalve hun echtgenoten werden van eisers ook andere mannelijke familieleden, waaronder hun zoons, broers en vaders, om het leven gebracht.¹⁶

Eiser Saih Bin Sakam was ten tijde van de aanval een jonge man. Hij had zich verstoep voor de Nederlandse soldaten. Hij werd echter door de Nederlanders gevonden en gevangen genomen. Daarna werd hij samen met andere gevangenen in Rawagedeh bijeen gedreven. Onder deze gevangenen bevonden zich ook zijn vader en zijn broer. Na in een rij te zijn opgesteld, werden deze mannen van achteren door de militairen neergeschoten. De vader en broer van eiser Saih Bin Sakam kwamen daarbij om het leven. Saih Bin Sakam overleefde de executie en werd bloedend voor dood achtergelaten.

Het optreden van de Nederlandse militairen heeft niet alleen de dood van honderden dorpsbewoners tot gevolg gehad. Het heeft ook grote economische schade aangericht. Het wegvallen van het grootste deel van de mannelijke bevolking, welke mannen in hun gezinnen de kostwinners waren, heeft de overlevenden in grote armoede achtergelaten.

De aanval was het onderwerp van een in 1948 verschenen rapport van de *Committee of Good Offices on the Indonesian Question* van de VN Veiligheidsraad.¹⁷ Dat rapport noemde het optreden van de Nederlandse militairen “*deliberate and ruthless*”.¹⁸ De aanval en executies in Rawagedeh van 9 december 1947 worden erkend door de Staat in de zogenaamde Excessennota, die in 1969 namens de Nederlandse regering is gepubliceerd.¹⁹

Ook in zijn brief van 21 november 2008 erkent de Staat dat op 9 december 1947 door Nederlandse militairen een groot aantal gevangen genomen Indonesische mannen zonder vorm van proces is geëxecuteerd.²⁰ De Staat stelt in zijn brief dat het optreden van Nederlandse militairen in Rawagedeh op 9 december 1947 “een van de meest schrijnende voorbeelden is van de pijnlijke en gewelddadige wijze waarop Nederland en Indonesië zich indertijd hebben

¹⁵ Documenten betreffende het overlijden van de echtgenoten van de weduwen die in deze zaak als eiser optreden, **productie 3**.

¹⁶ Zie lijst met namen van de geëxecuteerde mannen die begraven liggen in Rawagedeh, **productie 5**.

¹⁷ VN, Rapport van het Rawahgedeh Observatie Team, **productie 15**.

¹⁸ VN, Rapport van het Rawahgedeh Observatie Team (**productie 15**), p. 16.

¹⁹ De Excessennota (**productie 8**), p. 83.

²⁰ Brief Staat d.d. 21 november 2008 (**productie 13**), p 3.

gescheiden”.²¹ De Staat stelt daarnaast dat de “spijtbetuiging van de Nederlandse regering (...) derhalve uitdrukkelijk ook [ziet] op het leed dat bij uw cliënten is veroorzaakt”.

Strafrechtelijk onderzoek

Er heeft geen strafrechtelijk onderzoek naar en vervolging van de Nederlandse militairen die aan het bloedbad hebben deelgenomen, plaatsgevonden. De legerofficier onder wiens leiding het bloedbad werd aangericht, majoor Wynen, is na overleg tussen de toenmalige legercommandant, luitenant-generaal S.H. Spoor, en de toenmalige procureur-generaal, Felderhof, om opportuniteitsredenen niet vervolgd.²² In een brief gedateerd 22 juli 1948 aan de procureur-generaal schrijft de legercommandant:

“[S]trafrechtelijk is de man aansprakelijk en volgt er bij behandeling voor de Krijgsraad onherroepelijk een veroordeling, welke hem zijn verdere carrière kost. Aan de andere kant is men van Krijgsraadzijde geneigd de zaak maar liever niet te vervolgen, omdat de omstandigheden waaronder een en ander is geschied deze vervolging “achteraf” betrokkene wel in een veel ongunstiger daglicht stellen dan de feitelijke toestand toen het geschiedde”.²³

In zijn antwoord op deze brief schrijft de procureur-generaal:

“Nu blijkbaar iedere vreemde inmenging en belangstelling is verdwenen zou ik de voorkeur geven aan deponering.”²⁴

²¹ Brief Staat d.d. 21 november 2008 (**productie 13**), pp. 3, 4.

²² De Excessennota (**productie 8**), p. 83; zie ook Ambtsbericht aan de hoofdofficier van justitie te Arnhem van het arrondissementsparket Arnhem, Unit Militaire zaken, d.d. 25 augustus 1995 (**productie 19**), p. 5, waarin wordt verwezen naar Kamerstukken 10 008 (74^e vergadering d.d. 2 juli 1969), pp. 3613-14: “In andere gevallen is de zaak niet in handen gesteld van de Krijgsraad, omdat men vervolging niet opportuun achtte”.

²³ Brief luitenant-generaal Spoor d.d. 22 juli 1948, **productie 16**.

²⁴ Brief procureur-generaal Felderhof d.d. 29 juli 1948, **productie 17**. De Nederlandse regering heeft tevens in een gemeenschappelijk proclamatie met de Indonesische regering, op 3 augustus 1949 amnestie verleent voor bepaalde misdrijven begaan in de periode 1945-1949. Ingevolge artikel 1 (2) (a) van de amnestie-ordonnantie zijn personen die “anders dan in het verband van hetgeen noodzakelijk is in een eerlijke ofwel openlijke dan wel guerrillastrijd de dood of zwaar lichamelijk letsel van een ander hebben veroorzaakt” van deze amnestie uitgezonderd. Derhalve

Bij behandeling van de Excessennota in de Tweede Kamer in 1969 heeft de toenmalige minister-president De Jong verklaard dat wegens eventuele niet-verjaarde misdrijven, begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950, geen vervolging meer zal worden ingesteld.²⁵

In 1995 besteedde televisiezender RTL5 in een documentaire aandacht aan de aanval op Rawagedeh in 1947. Daarop volgden een publieke discussie en kamervragen. De toenmalige minister van justitie, Sorgdrager, heeft bij de beantwoording van die vragen vastgesteld “dat het Nederlandse leger bij de gebeurtenissen in Rawagedeh standrechtelijke executies heeft uitgevoerd, waarbij een groot aantal slachtoffers is gevallen”.²⁶ Naar aanleiding van de kamervragen is door het openbaar ministerie een oriënterend onderzoek gedaan naar de vraag of op dat moment strafrechtelijke vervolging nog mogelijk was. Er is toen bij monde van minister van justitie gesteld dat er geen nieuwe feiten bekend zijn over de gebeurtenissen op 9 december 1947 anders dan de feiten die reeds bekend waren uit het archief van de procureur-generaal.²⁷ Nu naar het oordeel van de minister van justitie de wetgever in 1969 heeft gemeend de verjaring voor de misdrijven begaan in Indonesië in de periode 1945-1950 niet op te heffen, acht deze minister ook in 1995 een nader strafrechtelijk onderzoek “niet zinvol”.²⁸

Overigens is er in 1995, net als in 1948 en 1969, geen onderzoek gedaan naar de vragen wie er als verdachte kunnen worden aangemerkt, of er in dit concrete geval nog bewijsmateriaal te verkrijgen is, of eventuele verdachten nog leven.²⁹

vallen de executies uitgevoerd in Rawagedeh in 1947 buiten deze amnestie-regeling. De wederpartij heeft dan ook geen beroep gedaan op deze amnestie regeling.

²⁵ Ambtsbericht d.d. 25 augustus 1995 (**productie 19**), p. 5, waarin verwezen wordt naar Kamerstukken 10 008 (74ste vergadering 2 juli 1969), pp. 3613-14. Daarnaast is in het kader van de parlementaire behandeling van de wet van 8 april 1971, waarbij de verjaring van oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de mensheid is opgeheven, gesteld: “Naar misdrijven van Nederlandse militairen in de periode 1945-1950 in Indonesië begaan, is een onderzoek ingesteld. Daarvan heeft de regering verslag gedaan in een nota aan de Tweede Kamer. Bij de openbare behandeling van die nota zijn de overwegingen uiteengezet, die hebben geleid tot de beslissing, dat wegens eventueel nog niet verjaarde misdrijven uit die periode geen vervolging meer zal worden ingesteld”, Ambtsbericht d.d. 25 augustus 1995 (**productie 19**), p. 5, waarin verwezen wordt naar Kamerstukken II, 10 251, 140 a, Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer.

²⁶ Kamerstukken II, vergaderjaar 1994-1995, Aanhangsel nr. 1190, **productie 18**.

²⁷ De stelling van de Staat dat er in 1995 “wederom” een strafrechtelijk onderzoek is ingesteld is onjuist, nu het onderzoek in 1995 het eerste strafrechtelijke onderzoek betrof sinds de executies in 1947 werden uitgevoerd, (vergelijk brief Staat d.d. 21 november 2008 (**productie 13**), p. 3).

²⁸ Brief minister van justitie d.d. 5 september 1995, **productie 11**.

²⁹ Ambtsbericht d.d. 25 augustus 1995 (**productie 19**), p. 7.

Rechtsherstel

De Nederlandse Staat heeft nimmer op enige wijze verantwoording afgelegd of rechtsherstel geboden aan de nabestaanden in Rawagedeh. Noch het onderzoek van de VN noch de excessennota gaven de Staat klaarblijkelijk aanleiding de nabestaanden in Rawagedeh genoegdoening te verschaffen voor hetgeen hen is aangedaan.

In januari/februari 2008 zijn de executies in Rawagedeh aan de orde geweest in de vaste commissie voor buitenlandse zaken van de Tweede Kamer. Daar is tevens gesproken over het betalen van een bijdrage in het levensonderhoud aan de nog levende nabestaanden van het militaire optreden op 9 december 1947. Naar aanleiding daarvan heeft de Staat, bij monde van de minister van buitenlandse zaken, onder meer gesteld dat “een discussie over compensatie niet aan de orde is”.³⁰

ONRECHTMATIGE DAAD

Bovenstaande gedragingen, te weten (i) het doodschieten van de echtgenoten van eisers en het neerschieten van eiser Saih Bin Sakam, alsmede (ii) het niet vervolgen en berechten van de verantwoordelijke Nederlandse militairen, leveren onrechtmatige gedragingen op van de Nederlandse Staat jegens eisers.

Aangezien de onrechtmatige daad in 1947 op Nederlands-Indisch grondgebied plaatsvond, geldt het Nederlands-Indische recht.³¹ Het Nederlands-Indische recht kende voor de drie bevolkingsgroepen (Europeanen, Inlanders en Chinezen en andere Vreemde Oosterlingen) afzonderlijke rechtsstelsels. Artikel 131 lid 2 van de Indische Staatsregeling luidt:

“In de ordonnanties regelende het burgerlijk- en handelsrecht worden:

- a. voor de Europeanen de in Nederland geldende wetten gevolgd, van welke wetten echter mag worden afgeweken zooveel wegens de bijzondere toestanden in

³⁰ Kamerstukken II, 53, pp. 3847-51 (13 februari 2008) en 54, pp. 3945-46 (14 februari 2008), **productie 20**.

³¹ Zie Rapport Internationaal Juridisch Instituut (**productie 14**), pp. 6-7.

Nederlands-Indië, als om hen met een of meer der overige bevolkingsgroepen of onderdelen daarvan aan dezelfde voorschriften te kunnen onderwerpen; (...).”³²

Op grond van dit artikel is dus in beginsel op een onrechtmatige daad gepleegd door de Nederlandse Staat – de bevolkingsgroep Europeanen – het Nederlandse recht van toepassing. Overigens geldt dat het Nederlands-Indische recht niet afweek van het toen geldende Nederlandse recht:

“Het Indische Burgerlijk Wetboek heeft het algemeene deel van het verbintenissenrecht en de regeling van de meeste bijzondere contracten letterlijk uit het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek overgenomen.”³³

Artikel 1365 van het Nederlands-Indische burgerlijke Wetboek beschrijft de onrechtmatige daad:

“Elke onregtmatige daad, waardoor aan een ander schade wordt toegebracht, stelt dengenen door wiens schuld die schade veroorzaakt is in de verplichting om dezelve te vergoeden.”

Van 1838 tot 1992 stelde aansprakelijkheid voor eigen gedrag in Nederland op artikel 1401 oud BW. Artikel 1401 BW bepaalde:

“Elke onregtmatige daad, waardoor aan een ander schade wordt toegebracht, stelt dengenen door wiens schuld die schade veroorzaakt is in de verplichting om dezelve te vergoeden.”

Geconcludeerd wordt dat, mede gezien het feit dat er ten aanzien van de onrechtmatige daad geen verschil is tussen Nederlandse en Nederlands-Indisch recht, het Nederlandse recht van toepassing is.

Het Lindenbaum/Cohen arrest,³⁴ waarbij de normen die nu in art. 6:162 BW zijn neergelegd door de Hoge Raad werden geaccepteerd, stamt uit 1919, en gold in 1947 dus ook voor de interpretatie van artikel 1401 oud BW.

³² Zie Rapport Internationaal Juridisch Instituut (**productie 14**), pp. 8-9, waarin verwezen wordt naar W.A. Engelbrecht, *De Nederlands-Indische Wetboeken* (2^e druk, Sijthoff: 1940), pp. 62-63.

³³ Zie Rapport Internationaal Juridisch Instituut (**productie 14**), p. 3, waarin verwezen wordt naar J.H. Wagener, ‘De verhouding tusschen het Nederlandsche en het Nederlandsch-Indische privaatrecht’, dissertatie (Leiden: 1938), p. 150.

³⁴ Hoge Raad, *Lindenbaum/Cohen* (31 januari 1919), NJ 1919, p. 161, W 10365 m. nt. Mff.

(i) Executies

Het doodschieten van de echtgenoten van eisers is onrechtmatig jegens hen. Het veroorzaken van ernstig letsel bij eiser Saih Bin Sakam is onrechtmatig jegens Saih Bin Sakam. Deze onrechtmatige daden zijn aan de Staat toe te rekenen. Zij werden immers gepleegd door Nederlandse militairen tijdens een officiële militaire operatie. De executies en het verwonden van de mannelijke inwoners van Rawagedeh maakten inbreuk op de fundamentele persoonlijkheidsrechten van eisers. Het optreden van de Nederlandse militairen was bovendien in strijd met de op hen rustende wettelijke plichten en met de zorgvuldigheid die zij in de gegeven omstandigheden hadden dienen te betrachten. Ter toelichting geldt daarbij het volgende.

De plicht van de Staat tot bescherming van de lichamelijke integriteit en het leven van onderdanen vloeit in de eerste plaats voort uit Nederlands recht. De Staat heeft de krachtens het burgerlijke recht op zich rustende zorgvuldigheidsnormen geschonden. De plicht tot bescherming van burgers wordt tevens ingevuld door onder meer de Nederlandse Grondwet van 1938, die in artikel 4 bepaalde: “Allen die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, hebben gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen”. Het optreden van de militairen in Rawagedeh was daarnaast een misdrijf onder artikel 148 van de Wet Militair Strafrecht zoals deze gold in 1947.³⁵

De verplichtingen die op de Staat rustten tijdens de aanval op Rawagedeh vloeien in de tweede plaats voort uit dwingende normen van internationaal recht en daaruit voortvloeiende positieve beschermingsplichten voor de Staat, zoals deze ook reeds in 1947 golden. Het betreft daarbij met

³⁵ Wet Militair Strafrecht van 1903, welke voor 1947 voor de laatste keer werd gewijzigd op 6 april 1933, Stb 141. Artikel 148 van deze Wet bepaalt (zie Ambtsbericht d.d. 25 augustus 1995 (**productie 19**), p. 10): “Met den dood, levenslange gevangenisstraf of tijdelijke van ten hoogste twintig jaren worden gestraft de tot eene op voet van oorlog gebrachte krijgsmacht behorende militairen die met vereenigde krachten hetzij geweld tegen een of meer personen plegen, hetzij opzettelijk en wederrechtelijk eenig goed dat geheel of ten deele aan een ander toebehoort, vernielen, beschadigen, onbruikbaar maken of wegmaken, en bij het plegen van het feit misbruik maken of dreigen te maken van macht, gelegenheid of middel, hun als militair geschonken. (...)” Dat de executies in Rawagedeh als misdrijven in de zin van deze bepaling moeten worden aangemerkt is door de Staat herhaaldelijk erkend, zie onder andere Ambtsbericht d.d. 25 augustus 1995 (**productie 19**), p. 7. De brieven van luitenant-generaal Spoor (**productie 16**) en de procureur-generaal Felderhof (**productie 17**) alsmede de aantekeningen van – naar wij aannemen – de Auditeur-militair Bonh geven duidelijkheid over het feit dat er omstreeks 9 december 1947 strafbare feiten zijn gepleegd in de omgeving van Rawagedeh; “de strafbare feiten zijn mogelijk te kwalificeren als overtredingen van artikel 148 WMS oud”.

name de rechten van individuen op leven en lichamelijke integriteit, de rechten van burgers tijdens gewapende conflicten, de plicht van de Staat om burgers te beschermen en de normen van internationaal recht inzake misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven. De codificatie van een groot deel van deze normen in internationale verdragen heeft na de Tweede Wereldoorlog plaatsgevonden. Ook voor zover zij ten tijde van het bloedbad in Rawagedeh in 1947 nog niet waren gecodificeerd, waren de relevante materiële normen al van kracht, zowel onder internationaal gewoonterecht als onder algemene fundamentele rechtsbeginselen.

(ii) Strafrechtelijk onderzoek

Daarnaast is het niet instellen van een strafrechtelijk onderzoek naar de moorden onrechtmatig jegens eisers. De toenmalige legercommandant erkende dat een behandeling voor de Krijgsraad “onherroepelijk” tot een veroordeling zal leiden.³⁶ De procureur-generaal meent dat de gedragingen van de betreffende majoor die leiding gaf aan de executies “afkeuring behoeven, omdat hij niet in een absolute dwang-positie verkeerde”. Succesvolle vervolging was derhalve zonder meer haalbaar geweest. De reden om niet te vervolgen was dan ook vooral dat vervolging niet opportuun was gegeven de politieke context van dat moment.³⁷ In een zaak van deze ernst had opportuniteit echter geen rol mogen spelen.

Het openbaar ministerie had de feiten die tot de dood van onder andere de echtgenoten van eisers hebben geleid, moeten onderzoeken. Dat dit nimmer deugdelijk is gebeurd, blijkt uit het ambtsbericht van het parket in Arnhem van 25 augustus 1995, waarin wordt gesteld:

“N.B. Buiten beschouwing blijft vooralsnog de beantwoording van de vragen:

- wie kunnen er als verdachte worden aangemerkt
- is er nog bewijsmateriaal te verkrijgen

³⁶ Brief luitenant-generaal Spoor d.d. 22 juli 1948, **productie 16**.

³⁷ Excessennota (**productie 8**), p. 83. Zie bijvoorbeeld de opmerking van de procureur-generaal: “Nu blijkbaar iedere vreemde inmenging en belangstelling is verdwenen zou ik de voorkeur geven aan deponering”. Brief procureur-generaal Felderhof d.d. 29 juli 1948, **productie 17**.

- leven de eventuele verdachten nog
- wat is het strafrechtelijk doel van een vervolging”³⁸

Kennelijk is eenvoudige beantwoording van deze vragen zonder nader onderzoek niet mogelijk en is dergelijk nader onderzoek niet gedaan. Het afzien van vervolging, hetgeen expliciet gebeurde in 1948, 1969, 1995 en thans nog steeds impliciet gebeurt, betreft dus een voortdurende onrechtmatige gedraging.

De plicht van de Staat tot vervolging van ernstige strafbare feiten volgt, behalve uit het nationale recht, tevens uit het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens (EVRM). Onder dit Verdrag is de Staat gehouden het recht op leven te beschermen. Daaronder valt tevens de positieve plicht om schendingen van het recht op leven te vervolgen en te berechten.³⁹ Deze plicht bestaat onafhankelijk van een aangifte door de slachtoffers of hun nabestaanden. Dit heeft het Europese Hof voor de Rechten van de Mens herhaaldelijk bepaald. In de zaak *Öneryildiz* tegen *Turkije* bepaalde het Hof:

“In such cases, the competent authorities must act with exemplary diligence and promptness and must *of their own motion initiate investigations* capable of, firstly, ascertaining the circumstances in which the incident took place and any shortcomings in the operation of the regulatory system and, secondly, identifying the State officials or authorities involved in whatever capacity in the chain of events in issue.”⁴⁰ (cursivering toegevoegd)

³⁸ Ambtsbericht d.d. 25 augustus 1995 (**productie 19**), p. 7.

³⁹ Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) heeft deze positieve onderzoeksverplichting voor de Staat als volgt geconstrueerd: “The obligation to protect the right to life under Article 2 of the Convention, read in conjunction with the State’s general duty under Article 1 of the Convention to ‘secure to everyone within [its] jurisdiction the rights and freedoms defined in [the] Convention’, also requires by implication that there should be some form of effective official investigation when individuals have been killed as a result of the use of force”, EHRM, *Hugh Jordan v. the United Kingdom*, application no. 24746/94, 4 May 2001, §105.

⁴⁰ *Öneryildiz v. Turkey* [GC], 30 november 2004, application no. 48939/99, §94. Zie ook *Hugh Jordan v. the United Kingdom*, 4 mei 2001, application no. 24746/94, §105: “What form of investigation will achieve those purposes may vary in different circumstances. However, whatever mode is employed, the authorities must act of their own motion, once the matter has come to their attention. They cannot leave it to the initiative of the next of kin either to lodge a formal complaint or to take responsibility for the conduct of any investigative procedures (see, for example, *mutatis mutandis*, *İlhan v. Turkey* [GC] no. 22277/93, ECHR 2000-VII, § 63).”

Dat schending van de plicht om de executies te onderzoeken en de daders eventueel te vervolgen onrechtmatig is jegens eisers en hen schade heeft veroorzaakt, volgt ook uit de jurisprudentie van het Europese Hof. In verschillende zaken heeft het Europese Hof schadevergoeding toegekend voor geleden immateriële schade ten gevolge van het niet vervolgen door de Staat van misdrijven. In de zaak *Shakhgiryeva en anderen tegen Rusland* overwoog het Hof:

“The Court has found a violation of Articles 2, 3, 5 and 13 of the Convention on account of the unacknowledged detention and disappearance of the first, second, third, fourth and fifth applicants’ relatives. It has also found a procedural violation of Article 2 and of Article 13 on account of the ineffectiveness of the investigation into the deaths of the sixth and seventh applicants’ relatives. The Court thus accepts that they have suffered non-pecuniary damage which cannot be compensated for solely by the findings of violations.”⁴¹

In de zaak *Silih tegen Slovenië* stelde het Hof alleen schending van de onderzoeksplicht onder artikel 2 EVRM vast en overwoog dat deze schending tot immateriële schade had geleid:

“The Grand Chamber sees no reason to depart from the Chamber’s finding. It accepts that the violation of the applicants’ right under the procedural limb of Article 2 of the Convention caused the applicants non-pecuniary damage such as distress and frustration. Making its assessment on an equitable basis, it awards the applicants the full sum claimed under this head, namely EUR 7,540.”⁴²

Het EVRM is in werking getreden in 1954. Dit verdrag verplichtte de Staat dus vanaf 1954 om strafrechtelijk onderzoek in te stellen naar de executies en deze te vervolgen. Het feit dat de executies vóór de inwerkingtreding van het EVRM hebben plaatsgevonden, tasten de plicht van de Staat om strafrechtelijk onderzoek in te stellen ná de inwerkingtreding van het Verdrag in zaken als de onderhavige niet aan. In de zaak *Silih tegen Slovenië* stelde het Hof:

“(…) the Court has interpreted Articles 2 and 3 of the Convention, having regard to the fundamental character of these rights, as containing a procedural obligation to carry out an

⁴¹ *Shakhgiryeva and others v. Russia*, 8 januari 2009, Application no. 27251/03, §209.

⁴² *Silih v. Slovenia* [GC], 9 april 2009, application no. 71463/01, §222.

effective investigation into alleged breaches of the substantive limb of these provisions.
(...)

Although the failure to comply with such an obligation may have consequences for the right protected under Article 13, the procedural obligation of Article 2 is seen as a distinct obligation. (...)

Moreover, while it is normally death in suspicious circumstances that triggers the procedural obligation under Article 2, this obligation *binds the State throughout the period in which the authorities can reasonably be expected to take measures with an aim to elucidate the circumstances of death and establish responsibility for it.* (...)

The Court also attaches weight to the fact that it has consistently examined the question of procedural obligations under Article 2 separately from the question of compliance with the substantive obligation and, where appropriate, has found a separate violation of Article 2 on that account (...). What is more, on several occasions a breach of a procedural obligation under Article 2 has been alleged in the absence of any complaint as to the substantive aspect of Article 2.”⁴³ (cursivering toegevoegd)

En concluderend:

“Against this background, the Court concludes that the procedural obligation to carry out an effective investigation under Article 2 has evolved into a separate and autonomous duty. Although it is triggered by the acts concerning the substantive aspects of Article 2 it can give rise to a finding of a separate and independent “interference” within the meaning of the Blečić judgment (cited above, §88). *In this sense it can be considered to be a detachable obligation arising out of Article 2 capable of binding the State even when the death took place before the critical date.*”⁴⁴ (cursivering toegevoegd)

Met andere woorden, de onderzoeksplicht van de Staat is een op zichzelf staande plicht die een zelfstandige ‘interference’ met het recht op leven kan opleveren en die de Staat de gehele periode waarin het redelijkerwijs geacht kan worden strafrechtelijk onderzoek in te stellen, bindt.

⁴³ *Silih v. Slovenia* [GC], 9 april 2009, application no. 71463/01, §§153, 154 en 157.

⁴⁴ *Silih v. Slovenia* [GC], 9 april 2009, application no. 71463/01, §159

TUSSENCONCLUSIE

Op grond van het bovenstaande vorderen eisers een verklaring voor recht dat de Staat op grond van onrechtmatige daad jegens eisers aansprakelijk is en gehouden is de schade van eisers die familieleden hebben verloren of letsel hebben opgelopen, te vergoeden.

VERWEREN GEDAAGDE

Hierboven is reeds op een aantal verweren van gedaagde ingegaan. Hieronder zal op de overige verweren van gedaagde zoals naar voren gebracht in zijn brief van 21 november 2008, worden ingegaan.

Verdrag van 1966 tussen Nederland en Indonesië

De Staat stelt in zijn brief van 21 november 2008 dat de minister van buitenlandse zaken ter toelichting op zijn standpunt dat de Staat geen compensatie zal betalen aan de nabestaanden van Rawagedeh, heeft gewezen op “verschillende afspraken” die tussen Nederland en Indonesië zijn gemaakt ten tijde van en na de onafhankelijkheid.⁴⁵ Indien de Staat ook in de onderhavige procedure een beroep wil doen op deze afspraken, merken eisers daarover het volgende op.

Eisers kennen alleen de overeenkomst die Nederland en Indonesië op 7 september 1966 hebben gesloten: de ‘Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Indonesië inzake de beide landen nog bestaande financiële vraagstukken’,⁴⁶ naar welke overeenkomst de Staat in zijn brief ook expliciet verwijst. Eisers stellen zich op het standpunt dat deze overeenkomst niet ziet op en geen gevolgen heeft voor de onderhavige vordering om de navolgende redenen.

Verdragen die expliciet beogen alle vorderingen, daaronder mede begrepen de vorderingen van onderdanen van de verdragssluitende staten, te dekken, bevatten als regel een ‘verklaring van

⁴⁵ Brief Staat d.d. 21 november 2008 (**productie 13**), p. 4.

⁴⁶ ‘Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Indonesië inzake de beide landen nog bestaande financiële vraagstukken’, gesloten te 's-Gravenhage (7 september 1966), Trb. 1966, 236, **productie 21**.

afstand clause', waardoor alle (rechts-)vorderingen van Verdragsluitende partijen en hun onderdanen onmogelijk worden gemaakt.⁴⁷ Bovengenoemde overeenkomst aangehaald door de Staat bevat geen 'verklaring van afstand clause'.

Dat de onderhavige Overeenkomst niet "alle financiële vraagstukken",⁴⁸ althans niet de vorderingen van eisers, beoogt te regelen, volgt tevens uit artikel 2 van de Overeenkomst, waar wordt gesproken over "hun vorderingen" en "vorderingen van de andere Partij". Hieruit volgt dat de Overeenkomst is gericht op de "Overeenkomstsluitende Partijen". Alleen in Artikel 5 wordt gesproken van onderdanen, maar daar betreft het specifiek "verplichtingen die direct of indirect voortvloeien uit de uitvoering door de Republiek Indonesië van vóór 15 augustus 1962 genomen wetgevende en/of administratieve maatregelen waardoor Nederlandse belangen zijn getroffen". Ook deze bepaling heeft geen betrekking op de gedragingen die onderwerp zijn van de onderhavige vordering waarbij inwoners van de huidige Republiek Indonesië ernstig in hun belangen zijn getroffen.

Daarbij geldt dat een overeenkomst die dergelijke vorderingen bij voorbaat uitsluit, nietig is op grond van artikel 64 van het Weens Verdragenverdrag, wegens strijdigheid met dwingend recht.

Eisers wijzen er daarnaast op dat vele internationale verdragen het recht op rechtsherstel benadrukken, waaronder het EVRM.⁴⁹ Er staan eisers geen alternatieve methoden van genoegdoening ter beschikking. Bovendien zijn er geen (zwaarwegende) publieke belangen

⁴⁷ Bijvoorbeeld Artikel 14(b) van het Vredesverdrag van 1951 tussen Japan en de Geallieerden: "Except as otherwise provided by this treaty, the Allied Powers waive all reparations claims of the Allied Powers, other claims of the Allied Powers and their nationals arising out of any actions taken by Japan and its nationals in the course of the prosecution of the war, and claims of the Allied Powers for direct military costs and claims." Andere voorbeelden zijn de Parijse Vredesakkoorden 1991 ten aanzien van Cambodja; de Oslo Akkoorden II 1995 ten aanzien van Israël en de Palestijnse Raad (artikel XX(1)(a)): "(...) Israel will cease to bear any financial responsibility regarding such acts or omissions (...)" ; de "Ley de Reconciliación" 1996 ten aanzien van Guatemala; en, het Vredesakkoord 1999 ten aanzien van Sierra Leone (artikel IX(3)): "(...) the Government of Sierra Leone shall ensure that no official or judicial action is taken against any member [warring parties] in respect of anything done by them (...) since March 1991, up to the time of signing of the present Agreement."

⁴⁸ Brief Staat d.d. 21 november 2008 (**productie 13**), p. 4

⁴⁹ Artikel 13 EVRM (zie ook *Öneryildiz v. Turkey* [GC], Application no. 48939/99, 30 november 2004, §147: "the nature of the right at stake has implications for the type of remedy") en Artikel 2 para. 3 IVBPR.

gebaat bij het níet bieden van enige genoegdoening. Dergelijke publieke belangen worden dan ook niet genoemd in de brief van de Staat.⁵⁰

Ten overvloede wijzen eisers op de Preambule van de Overeenkomst van 1966 waarin is opgenomen dat de overeenkomst gebaseerd dient te zijn op de beginselen van rechtvaardigheid, menselijkheid en billijkheid.

Eisers concluderen dat de financiële afspraken die in de Overeenkomst zijn gemaakt, niet zien op de schade geleden door een aantal van de eisers en de vorderingen die onderwerp zijn van deze dagvaarding.

Verjaring

Mocht de Staat zich op verjaring willen beroepen, zoals hij reeds bij brief van 21 november 2008 heeft gedaan, merken eisers het volgende op.

Verjaring onrechtmatige daad voortvloeiend uit de plicht om te vervolgen

De vordering tot schadevergoeding uit onrechtmatige daad wegens het niet-vervolgen van de misdrijven begaan door de Nederlandse militairen in 1947 is niet verjaard. Zoals eerder in deze dagvaarding aangegeven (zie hierboven onder ‘(ii) Strafrechtelijk onderzoek’), is de plicht om te vervolgen een zelfstandige plicht, die dient te worden onderscheiden van de plicht tot schadevergoeding op grond van de standrechtelijke executies. De onrechtmatige daad die uit niet-vervolging voortvloeit, staat derhalve op zichzelf en is aan een eigen verjaringstermijn onderhevig. Deze onrechtmatige daad is niet verjaard, nu strafrechtelijke vervolging van deze misdrijven niet is verjaard.

De verjaring van artikel 148 Wet Militair Strafrecht, welke bepaling de onderhavige executies strafbaar stelt, is geregeld in artikel 55 van diezelfde wet. Deze bepaling stelt de verjaring voor

⁵⁰ Brief Staat d.d. 21 november 2008, **productie 13**; brief minister van justitie d.d. 28 augustus 1995, **productie 10**.

feiten waar de doodstraf op staat op 24 jaar. De executies in Rawagedeh zouden volgens deze bepaling derhalve verjaren op 10 december 1971.

Bij Wet van 8 april 1971 is artikel 55 Wet Militair Strafrecht echter buiten toepassing gesteld en is de verjaring van oorlogsmisdrijven, zoals de executies in Rawagedeh moeten worden aangemerkt, afgeschaft.⁵¹ Deze wijziging is van vóór 10 december 1971, en derhalve is de verjaring van de oorlogsmisdrijven begaan in Rawagedeh tijdig opgeheven.⁵²

In een ambtsbericht van het arrondissementsparket Arnhem gericht aan de hoofdofficier van justitie wordt aangenomen dat de opheffing van de verjaring zoals deze uit de Wet van 1971 voortvloeit, niet geldt voor misdrijven begaan in Indonesië in de periode 1945-1950, waaronder de executies uitgevoerd door Nederlandse militairen in Rawagedeh waarvan eisers slachtoffer zijn geworden. Dit zou voortvloeien uit hetgeen de minister van justitie heeft gesteld in de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord (aan de Eerste Kamer).⁵³ In laatstgenoemd stuk stelt de minister van justitie:

“Naar misdragingen van Nederlandse militairen, in de periode 1945-1950 in Indonesië begaan, is een onderzoek ingesteld. Daarvan heeft de regering verslag gedaan in een nota aan de Tweede Kamer (Kamerstuk 10 008, nr. 3). Bij de openbare behandeling van die nota op 1, 2 en 3 juli 1969 zijn overwegingen uiteengezet, die hebben geleid tot de beslissing dat wegens eventuele nog niet verjaarde misdrijven uit die periode geen vervolging meer zal worden ingesteld. Voor opheffing van de verjaring voor die misdrijven zou derhalve geen grondslag meer aanwezig zijn.”⁵⁴

⁵¹ Artikel II van de Wet van 8 april 1971 houdende vaststelling van nadere regels betreffende de verjaring van het recht van strafvordering en uitvoering van de straf terzake van oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid luidt: “Ten aanzien van de feiten, bedoeld in artikel 8, tweede en derde lid, en de in artikel 9 omschreven feiten, voor zover die met de eerstgenoemde verband houden, zijn de artikelen 70 en 76 van het Wetboek van Strafrecht en artikel 55 van het Wetboek van Militair Strafrecht niet van toepassing” (zie **productie 22**). De feiten bedoeld in artikel 8 (1) en 8 (2) zijn schendingen van de wetten en gebruiken van de oorlog, onder andere wanneer dit de dood ten gevolge heeft. Ernstige schendingen van wetten en gebruiken van oorlog zijn derhalve met ingang van 8 april 1971 van verjaring uitgesloten (zie ook tekst en commentaar artikel 10 WOS, art. 10-31). De executies die onderwerp zijn van de onderhavige vordering zijn feiten zoals hier bedoeld.

⁵² Zie ook Ambtsbericht d.d. 25 augustus 1995 (**productie 19**), p. 4.

⁵³ Ambtsbericht d.d. 25 augustus 1995 (**productie 19**), pp 4-5.

⁵⁴ Ambtsbericht d.d. 25 augustus 1995 (**productie 19**), p. 5, waarin verwezen wordt naar Kamerstukken II, 10 251, 140 a, Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer.

De minister heeft beslist geen vervolging in te stellen van misdrijven begaan in Indonesië in 1945-1950 en meent om die reden dat de Wet van 1971 waarbij de verjaring van oorlogsmisdrijven is opgeheven, niet op de misdrijven in Indonesië ziet.⁵⁵ Hoewel uit de letter van de Wet van 1971 volgt dat de misdrijven begaan in Rawagedeh niet zijn verjaard, moet volgens de minister de bedoeling van de wetgever in 1969 om de misdrijven begaan in Indonesië van deze wet uit te sluiten, voorrang krijgen. Dit standpunt neemt ook de procureur-generaal in zijn brief aan de minister van justitie:

“In het kader van de parlementaire behandeling van de Wet van 8 april 1971 waarbij, kort samengevat, de verjaring van de oorlogsmisdrijven van misdrijven tegen de mensheid werd opgeheven, werd voor wat betreft de oorlogsmisdrijven door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950 begaan in Indonesië, op deze behandeling teruggegrepen en wordt opgemerkt dat voor opheffing van de verjaring van die misdrijven derhalve geen grondslag aanwezig is. *Naar de letter werd dus de verjaring weliswaar opgeheven, maar de wetgever had geenszins de intentie terug te komen op het eerste besluit uit 1969.*”⁵⁶
(cursivering toegevoegd)

De vraag is of de wens van de minister om bepaalde misdrijven niet onder de wet te laten vallen, in de weg kan staan aan de letter van de wet. Dat de bedoeling van de wetgever boven de letter van de wet kan gaan, volgt volgens de minister van justitie uit het arrest Volkel:

⁵⁵ Zie ook brief van de minister van justitie aan de Tweede Kamer d.d. 5 september 1995, waarin hij stelt: “Vastgesteld moet evenwel worden dat vervolging van de betreffende misdrijven niet meer mogelijk is. Bij de behandeling van de excessennota in de Tweede Kamer in 1969 heeft de toenmalige minister-president De Jong verklaard dat wegens eventuele niet-verjaarde misdrijven, begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950, geen vervolging meer zal worden ingesteld (Ambtsbericht d.d. 25 augustus 1995 (**productie 19**), p. 5, waarin verwezen wordt naar Kamerstukken II, 10 008, 74ste vergadering 2 juli 1969, pp. 3613-14). Daarnaast is in het kader van de parlementaire behandeling van de wet van 8 april 1971, waarbij, kort samengevat, de verjaring van oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de mensheid werd opgeheven, gesteld: “Naar misdrijven van Nederlandse militairen, in de periode 1945-1950 in Indonesië begaan, is een onderzoek ingesteld. Daarvan heeft de regering verslag gedaan in een nota aan de Tweede Kamer. Bij de openbare behandeling van die nota zijn de overwegingen uiteengezet, die hebben geleid tot de beslissing, dat wegens eventueel nog niet verjaarde misdrijven uit die periode geen vervolging meer zal worden ingesteld. Voor opheffing van de verjaring voor die misdrijven zou derhalve geen grondslag meer aanwezig zijn.” Ambtsbericht d.d. 25 augustus 1995 (**productie 19**), p. 5, waarin verwezen wordt naar Kamerstukken II, 10 251, 140 a, Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer. Volgens de minister van justitie moet hieruit “worden afgeleid dat de wetgever bij de opheffing van de verjaring van oorlogsmisdrijven niet het oog had op misdrijven begaan door Nederlandse militairen in Indonesië in 1945-1950. Een nader onderzoek acht ik daarom niet zinvol.” Brief minister van justitie d.d. 5 september 1995 (**productie 11**), p. 2.

⁵⁶ Brief van de procureur-generaal d.d. 28 augustus 1995 (**productie 10**), pp. 1-2.

“De wetgever heeft formeel in 1971 de verjaring met betrekking tot oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de mensheid opgeheven, maar uit de parlementaire behandeling blijkt duidelijk dat men daarbij niet het oog had op misdrijven begaan door Nederlandse militairen in Indonesië in de periode 1945-1950. Zoals recentelijk nog bleek in het arrest in de casus Volkel (HR 25 januari 1994, NJ 1994, 598) acht de Hoge Raad in die situatie de kenbaar beperkte bedoeling van de wetgever van grotere betekenis dan de letterlijke bewoordingen van de wet die een ruimere toepassing mogelijk lijkt te maken. Ik kom dan ook tot de conclusie dat de wetgeschiedenis aan strafvervolging in de weg staat omdat het duidelijk niet de bedoeling van de wetgever was om de verjaring van misdrijven, zoals gepleegd in Rawagedeh, op te heffen.”⁵⁷

Naar de stellige overtuiging van eisers kan de wens van de minister om de misdrijven in Rawagedeh te laten verjaren, niet in de weg staan aan de Wet van 1971 waarin de verjaring van oorlogsmisdrijven wordt opgeheven. Dit zou een evidente schending van de letter van de wet opleveren en daarmee direct in strijd komen met het legaliteitsbeginsel. Het legaliteitsbeginsel stelt in de eerste plaats de taalkundige, grammaticale interpretatie voorop. De bewoordingen van de bepalingen stellen grenzen aan de interpretatiemogelijkheden.⁵⁸ De bedoeling van de wetgever is weliswaar een erkend middel voor de interpretatie van wetten, dat zeer verdienstelijk kan zijn als er onduidelijkheid bestaat over de betekenis van een wet, maar is op zichzelf niet voldoende om van de (duidelijke) letter der wet af te wijken, zo bepaalde de Hoge Raad in zijn uitspraak van 21 januari 1929:

“dat nu wel uit de geschiedenis der meerbedoelde uitzonderingsbepaling blijkt, dat, naar de bedoeling van den wetgever, onder bepaalde omstandigheden ook het doen van boodschappen ten behoeve eener onderneming onder die bepaling kan vallen, doch –

⁵⁷ Brief minister van justitie d.d. 28 augustus 1995 (**productie 10**), p. 2. Zie ook: Het ministerie van justitie zegt in een nota naar aanleiding van het ambtsbericht van het OM: “In de tweede plaats wijst de procureur-generaal op het feit dat de wetgever weliswaar in 1971 de verjaring met betrekking tot oorlogsmisdrijven tegen de mensheid heeft opgeheven, maar dat uit de parlementaire behandeling duidelijk blijkt dat men daarbij niet het oog had op misdrijven begaan door Nederlandse militairen in Indonesië in de periode 1945-1950. De wetgeschiedenis staat dan ook een eventuele strafvordering in de weg.” Nota d.d. 31 augustus 1995 (**productie 9**), p. 1.

⁵⁸ J. de Hullu, *Materieel strafrecht: Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht* (Kluwer, Deventer: 2006), p. 95. Zie ook A-G Mr. Leijten in zijn conclusie bij Hoge Raad (1 mei 1984) NJ 1984/755 (o.w. 4): “In het strafrecht, zo meen ik, is afwijking van zin der woorden naar spraakgebruik (behalve als de wet dat voorschrijft of het uit de wet voortvloeit) slechts bij hoge uitzondering aanvaardbaar”.

daargelaten, of deze omstandigheden ook de ten processe geblekene zouden omvatten – in elk geval bij de uitlegging eener op zichzelf duidelijke wettelijke bepaling, eene daarvan afwijkende bedoeling niet in aanmerking mag komen”.⁵⁹

Men kan, gezien de duidelijke bewoording van de wet van 1971, dus niet volstaan met de enkele constatering dat de wetgever niet bedoeld heeft de verjaring van feiten gepleegd in Indonesië in de periode 1945-1950 op te heffen.

Daarnaast kan worden opgemerkt dat, zoals Advocaat-generaal Mr. Leijten stelt in zijn conclusie bij het arrest van de Hoge Raad van 1 mei 1984:

“[w]etshistorische uitleg (...) gemeenlijk naar gelang de bepaling der wet ouder wordt steeds minder betekenis [krijgt] en (...) een steeds zwaardere tegenstander [ontmoet] in de teleologische uitleg, die de bepaling duidt naar de meest redelijke zin, die aan haar in de maatschappij waarin zij optreedt kan worden toegekend.”⁶⁰

Dus zelfs als men van mening is dat de wetshistorische uitleg en de bedoeling van de wetgever in het voorliggende geval zeer veel gewicht toekwam in 1971 en zelfs in 1995, dan zal men moeten constateren dat dit gewicht steeds minder wordt naarmate de opvattingen in de samenleving met betrekking tot Indonesië en de misdrijven daar gepleegd door Nederlanders veranderen.

Dat de misdrijven begaan in Rawagedeh in december 1947 niet verjaard zijn, blijkt ten slotte ook uit het feit dat in 1995 de minister van justitie heeft toegezegd “dat het OM een oriënterend onderzoek zou verrichten naar de vraag of er nieuwe feiten bekend zijn geworden, op basis waarvan besloten zou kunnen worden of een nader onderzoek geïndiceerd is.”⁶¹ Onderzoek naar nieuwe feiten zou niet nodig zijn indien de misdrijven zouden zijn verjaard. Nieuwe feiten kunnen de verjaring immers niet aantasten. De beslissing van de minister om geen vervolging in te stellen kan echter wel worden herzien, bijvoorbeeld wanneer er nieuwe feiten bekend worden.

⁵⁹ Hoge Raad (21 januari 1929), NJ 1929/709. Zie ook Hoge Raad (1 mei 1984), NJ 1984/755 (o.w. 6.2.2): “Aannemelijk is dat bij de totstandkoming van art. 216 alleen gedacht is aan gebruik van zegels voor het doel waarvoor zij worden uitgegeven, doch deze omstandigheid brengt niet mede dat die bepaling geacht moet worden alleen zodanig gebruik te omvatten.”

⁶⁰ Hoge Raad (1 mei 1984), NJ 1984/755, o.w. 4.

⁶¹ Nota d.d. 31 augustus 95 (**productie 9**), p. 1.

In de nota van de procureur generaal wordt om die reden vooral ingegaan op de vraag of er nieuwe feiten zijn:

“Het OM-onderzoek heeft zich m.i. iets te weinig toegespitst op de vraag of er thans gegevens boven tafel zijn gekomen die toen niet bekend waren”.⁶²

Het is derhalve de beslissing om niet te vervolgen, om redenen van opportuniteit of haalbaarheid, die heeft geleid tot niet-vervolging van de misdrijven begaan in Rawagedeh in 1947 en niet de verjaring van die feiten.⁶³ Oorlogsmisdrijven zijn van verjaring uitgesloten. Vervolging en berechting blijven mogelijk. Het Openbaar Ministerie onderschrijft dit standpunt waar het in zijn ambtsbericht concludeert:

“Wij zijn er niet geheel van overtuigd dat de verjaring van deze feiten is opgeheven”.⁶⁴

Nu de misdrijven strafrechtelijk niet zijn verjaard en strafrechtelijk onderzoek derhalve nog steeds mogelijk is, is ook de vordering van eisers die gebaseerd is op de onrechtmatigheid van de niet-vervolging van deze misdrijven niet verjaard. Tot op de dag van vandaag kan en moet het openbaar ministerie de feiten die tot de dood van onder andere de echtgenoten van eisers hebben geleid onderzoeken.

Verjaring vordering uit onrechtmatige daad ten gevolge van executies

De Staat meent dat eisers' vordering uit onrechtmatige daad ten gevolge van de executies is verjaard, hetzij in 1952 op grond van de verjaringswet van 1924,⁶⁵ hetzij op 9 december 1977 op grond van artikel 2004 oud BW.

Artikel 1967 van het Nederlands-Indisch Burgerlijk Wetboek regelt de verjaring:

⁶² Nota d.d. 31 augustus 1995 (**productie 9**), p. 2.

⁶³ Zie brief van de procureur-generaal aan de minister van justitie d.d. 28 augustus 1995 (**productie 10**), p. 2: “De beslissing genomen in 1948 om in concreto geen vervolging in te stellen en de algemene bevestiging daarvan in 1969 – mede in acht genomen het tijdsverloop – in de weg staan aan een strafvervolging; de werkelijke omvang van wat er gebeurd is, was destijds bekend zodat er van een novum geen sprake is.”

⁶⁴ Ambtsbericht d.d. 25 augustus 1995 (**productie 19**) p. 7.

⁶⁵ Verjaringswet van 1924, Stb. 1924, 482 (**productie 23**).

“Alle regtsvorderingen, zoo wel zakelijk als persoonlijke, verjaren door dertig jaren, zonder dat hij, die zich op de verjaring beroept, verplicht zij eenigen titel aan te toonen, of dat men hem eenige exceptie, uit zijne kwade trouw ontleend, kunnen tegenwerpen.”⁶⁶

Dit artikel is gelijkkluidend met artikel 2004 oud BW.

In de omstandigheden van dit geval is het door de Staat gedane beroep op verjaring naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid evenwel onaanvaardbaar. De in Nederland levende rechtsovertuiging en de over een weer betrokken belangen moeten meebrengen dat de Staat ten aanzien van executies door hem uitgevoerd in een voormalige kolonie geen aanspraak op verjaring toekomt. De verjaringstermijn dient dan ook op grond van artikel 6:2 lid 2 BW buiten toepassing te blijven.

In zijn arrest van 28 april 2000⁶⁷ heeft de Hoge Raad een aantal criteria ontwikkeld dat van belang is bij de beoordeling van de vraag of een beroep op verjaring onredelijk en onbillijk is.⁶⁸ In het navolgende zal eerst worden betoogd dat toepassing van deze criteria op deze zaak moet leiden tot de conclusie dat de Staat geen beroep op verjaring toekomt. Daarna zullen eisers ingaan op de afhandeling door de Staat van vorderingen van slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog. De Staat heeft ten aanzien van deze vorderingen om redenen van billijkheid afgezien van een beroep op verjaring. Eisers menen dat redenen van rechtsgelijkheid en rechtszekerheid eisen dat hun vordering op gelijke wijze wordt behandeld.

Criteria geformuleerd door de Hoge Raad in het arrest van 28 april 2000

In genoemd arrest zijn de gezichtspunten, waarvan de rechter blijk moet geven deze in zijn beoordeling te hebben betrokken, als volgt omschreven:

⁶⁶ Zie Rapport Internationaal Juridisch Instituut (**productie 14**), p. 3, waarin verwezen wordt naar J.H. Wagener, ‘De verhouding tusschen het Nederlandsche en het Nederlandsch-Indische privaatrecht’, dissertatie (Leiden: 1938), p. 150.

⁶⁷ Hoge Raad (28 april 2000), NJ 2000/430, o.w. 3.3.3.

⁶⁸ In genoemde arrest van de Hoge Raad ging het om gebeurtenissen die hadden plaatsgevonden in de periode 1951-1959, welke in 1995 (dat is 44 tot 36 jaar later) aan de rechter werden voorgelegd.

- a. of het gaat om vergoeding van vermogensschade dan wel van nadeel dat niet in vermogensschade bestaat, en – mede in verband daarmee – of de gevorderde schadevergoeding ten goede komt aan het slachtoffer zelf, diens nabestaanden dan wel een derde;
- b. in hoeverre voor het slachtoffer respectievelijk zijn nabestaanden ter zake van de schade een aanspraak op een uitkering uit anderen hoofde bestaat;
- c. de mate waarin de gebeurtenis de aangesprokene kan worden verweten;
- d. in hoeverre de aangesprokene reeds vóór het verstrijken van de verjaringstermijn rekening heeft gehouden of had behoren te houden met de mogelijkheid dat hij voor de schade aansprakelijk zou zijn;
- e. of de aangesprokene naar redelijkheid nog de mogelijkheid heeft zich tegen de vordering te verweren;
- f. of de aansprakelijkheid (nog) door verzekering is gedekt;
- g. of na het aan het licht komen van de schade binnen redelijke termijn een aansprakelijkstelling heeft plaatsgevonden en een vordering tot schadevergoeding is ingesteld.

In het licht van deze door de Hoge Raad ontwikkelde criteria, wijzen eisers op de navolgende feiten en omstandigheden van deze zaak.

Ad a: Het gaat eisers om vergoeding van vermogensschade alsmede immateriële schade. De dood van de echtgenoten van de weduwen die in deze zaak als eiser optreden betekende het wegvallen van de bron van inkomsten voor eisers en de gezinsleden die nog in leven waren. Daarnaast hebben de gebeurtenissen eisers ernstig in hun persoon aangetast. De moord op hun echtgenoten was een inbreuk op het familieleven, de persoonlijke integriteit, de levenssfeer en de geestelijke toestand van eisers. De executies hebben eisers blijvend beschadigd. De gevorderde schadevergoeding komt ten goede van de nabestaanden, te weten de echtgenoten en een dochter van de mannen die in Rawagedeh in 1947 door Nederlandse militairen zijn geëxecuteerd.

Ad b: Eisers maken ter zake van de schade geen aanspraak op een uitkering uit andere hoofde.

Ad c: Het behoeft geen betoog dat de Staat ter zake van de executies een ernstig verwijt kan worden gemaakt. De onderhavige vordering zou, indien verjaring niet zou worden aangenomen,

zonder meer voor toewijzing in aanmerking komen.⁶⁹ Dat volgt in de eerste plaats uit de aard van de door de Nederlandse militairen in Rawagedeh begane misdrijven. Deze waren ernstige misdrijven naar militair en commuun strafrecht. Inmiddels is naar zowel internationaal recht als Nederlands recht aanvaard dat voor dergelijke misdrijven geen strafrechtelijke verjaringstermijn geldt. Het standpunt van eisers dat vorderingen die zijn gegrond op dergelijke misdrijven niet kunnen verjaren, geeft derhalve zowel een algemeen erkend rechtsbeginsel als een uiting van de in Nederland levende rechtsovertuiging weer.⁷⁰

Ad d: De afgelopen 60 jaar is herhaaldelijk onderzoek gedaan naar en gesproken over de executies uitgevoerd door de Staat in Rawagedeh en meer in het algemeen naar de misdrijven gepleegd door Nederlandse militairen in Indonesië. De misdrijven zijn herhaaldelijk binnen het kabinet, het parlement en op internationaal niveau binnen de VN besproken.⁷¹ In 1948 stelde de Verenigde Naties dat het optreden van de Nederlandse militairen “*deliberate and ruthless*” was.⁷² De procureur-generaal stelt in 1948 dat “strafrechtelijk (...) de man [de officier onder wiens leiding het bloedbad werd aangericht, majoor Wynen] aansprakelijk [is] en (...) er bij behandeling voor de Krijgsraad onherroepelijk een veroordeling [volgt].⁷³ In 1969 worden de executies in Rawagedeh besproken in de excessennota en als exces aangemerkt. In 1995 heeft de Staat opnieuw onderzoek gedaan naar de vraag of de misdrijven nog vervolgd kunnen worden. Hiermee heeft de Staat aangegeven dat zij zich van de ernst van de feiten bewust is. De Staat moet zich ook bewust zijn geweest of had zich bewust moeten zijn van de nabestaanden die als

⁶⁹ Eisers wijzen in dit verband op het Eindverslag van de Commissie van Rapporteurs over het ontwerp van wet, houdende voorschriften nopens de verjaring van geldvorderingen ten laste van het Rijk, de provinciën, de gemeenten en de waterschappen, veenschappen en veenpolders (**productie 24**), waarin wordt opgemerkt: “Stellig zal ook nadat de verjaringstermijn zal zijn verstreken, voldoening kunnen plaatsvinden van vorderingen, waarvan de verschuldigdheid afgezien van de ingetreden verjaring, met onbetwistbare zekerheid zal kunnen worden aangetoond.”

⁷⁰ Zie persartikelen waaruit de rechtsovertuiging in Nederland blijkt (**productie 25**) en De Groene Amsterdammer (**productie 7**).

⁷¹ Onder andere: Kamerstukken II, vergaderjaar 1994-1995, Aanhangsel 1190 (**productie 18**), Kamerstukken II, 53, pp. 3847-51 (13 februari 2008) en 54, pp. 3945-46 (14 februari 2008) (**productie 20**) en Kamerstukken II, vergaderjaar 2008-2009, 26 049, nr. 68; Kamerstukken II, vergaderjaar 2008-2009, Aanhangsel 1214; Kamerstukken I, 10 juni 2008, 33, p. 1382; Kamerstukken II, vergaderjaar 2007-2008, 26 049, nrs. 60, 61, 63; Kamerstukken II, vergaderjaar 2007-2008, Aanhangsel 1091; Kamerstukken II, vergaderjaar 2006-2007, 20 454, nr. 82; Kamerstukken II, vergaderjaar 2005-2006, 26 049, nr. 53; Kamerstukken II, vergaderjaar 1994-1995, Aanhangsel 1153; Kamerstukken II, vergaderjaar 1994-1995, 21 490, nr. 17 (**productie 26**).

⁷² VN, Rapport van het Rawahgedeh Observatie Team (**productie 15**), p. 8.

⁷³ Brief luitenant-generaal Spoor d.d. 22 juli 1948, **productie 16**.

gevolg van de executies zijn achter gebleven en de gevolgen die de misdrijven voor hen hebben gehad, alsmede de mogelijkheid voor deze gevolgen aansprakelijk te worden gesteld.

Ad e: Nu de Staat zelf heeft erkend dat de executies als misdrijven moeten worden aangemerkt, moet worden aangenomen dat de Staat zich ten aanzien van de onrechtmatigheid van de executies niet zal willen verweren. Het verweer dat de Staat zal willen opwerpen, indien het geen beroep kan doen op de verjaring, zal vooral zien op de toepassing van het Overeenkomst van 1966 tussen Nederland en Indonesië. Over dit verweer is hierboven reeds een en ander gesteld. Het betreft een juridisch verweer en wordt niet geraakt door tijdsverloop.

Ad f: Verzekering tegen misdrijven is niet mogelijk. Ook het verzekeren tegen oorlogshandelingen is niet mogelijk. Daarnaast wijzen eisers er op dat de Staat zich in het algemeen niet pleegt te verzekeren voor onrechtmatige handelingen.

Het is aannemelijk dat bij toewijzing van eisers' vordering meer vorderingen naar aanleiding van het handelen van de Staat in Indonesië in de periode 1945-1950 zullen volgen. Eisers menen echter dat een beroep op de financiële gevolgen die deze vorderingen voor de Staat zullen hebben, niet gehonoreerd dient te worden. Argumenten die private partijen kunnen ontleen aan financiële belangen, kunnen niet door de Staat worden ingeroepen.

Ad g: Over de vraag of eisers binnen redelijke termijn de Staat aansprakelijk hebben gesteld en een vordering tot schadevergoeding hebben ingesteld na het aan het licht komen van de schade, wijzen eisers op het volgende. De nabestaanden zijn tot voor kort niet in staat geweest zich tot de Nederlandse Staat of de Nederlandse rechter te wenden met hun rechtsvordering. Rechtshulp is voor hen onbereikbaar en onbetaalbaar geweest. Ten einde in rechte te kunnen optreden hadden de nabestaanden een vertegenwoordiger nodig. Die vertegenwoordiger hebben ze pas gevonden toen Nederlandse Stichting K.U.K.B. werd opgericht, in 2007. Dankzij de inspanningen van de Stichting K.U.K.B. zijn eisers in contact gekomen met een Nederlandse advocaat. Pas sindsdien hebben eisers een reële rechtsingang.

Daarnaast stellen eisers dat de Staat zelf medeverantwoordelijk is voor het tijdsverloop sinds de misdrijven. Door te verzuimen de executies te onderzoeken, de daders te vervolgen en de feiten te publiceren heeft de Staat eisers informatie onthouden. Toegang tot de feiten is noodzakelijk om een vordering te kunnen indienen. De 'Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy

and Reparation', die in 2005 door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties zijn aangenomen, formuleren dan ook "the victim's right to (...) access to relevant information concerning violations".⁷⁴ Zonder tussenkomst van de Nederlandse regering was het voor de slachtoffers niet mogelijk de weg naar de Nederlandse rechter te vinden.

Strijd met rechtsgelijkheid

De Staat heeft in het verleden regelmatig afgezien van het invoeren van verjaring. Vordering van slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog worden, hoewel de feiten die ten grondslag liggen aan deze vorderingen zich langer dan 30 jaar geleden hebben voorgedaan, nog steeds in behandeling genomen op grond van redelijkheid en billijkheid.⁷⁵ Eisen van rechtsgelijkheid vergen dat de vordering van eisers niet anders wordt behandeld dan de vorderingen van de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. De overeenkomsten tussen de feiten en omstandigheden in beide zaken en de ongelijke afdoening daarvan door de Staat is dermate opmerkelijk dat een uitvoerige bespreking van de afhandeling door de Staat van claims uit de Tweede Wereldoorlog hier op zijn plaats is.

Ruim vijftig jaar na de Tweede Wereldoorlog ontstond wereldwijd hernieuwde aandacht voor roof en rechtsherstel van financiële tegoeden en goederen uit deze oorlog. Vanaf 1997 heeft de Staat een aantal commissies ingesteld ten behoeve van rechtsherstel voor slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog: de Contactgroep Tegoeden Tweede Wereldoorlog, de commissie-Van

⁷⁴ Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, Human Rights Resolution 2005/35 (aangenomen en verkondigd door de Algemene Vergadering bij resolutie 60/147 van 16 december 2005) (**productie 27**), principe 11. Principe 24 bepaalt: "(...) victims and their representatives should be entitled to seek and obtain information on the causes leading to their victimization and on the causes and conditions pertaining to (...) the serious violations of international humanitarian law and to learn the truth in regard to these violations." Dit is een erg algemene bepaling over informatievoorziening die niets zegt over belangenafweging indien militaire belangen in het geding zijn, noch over bewijslast en bewijslast verdeling.

⁷⁵ *Tegoeden Tweede Wereldoorlog*, Kamerstukken II, vergaderjaar 2004-2005, 25 839 (**productie 28**), nr. 40, p. 3: "Op dit moment is nog niet goed in te schatten wanneer het aantal claims zal opdrogen. Met de afronding van het museumonderzoek komt het einde van een belangrijk hoofdstuk van het rechtsherstel in zicht. (...) Ik zal uw Kamer daarover informeren nadat het museumonderzoek is afgerond (najaar 2012). Bij die gelegenheid zal ik tevens een op de beëindiging van het restitutiebeleid toegesneden wijziging van het Instellingsbesluit van de Restitutiecommissie effectueren."

Kemenade (nazi-goud);⁷⁶ de commissie-Scholten (financiële tegoeden); de commissie-Ekkart (kunst); de commissie-Kordes (tastbare zaken); de commissie-Van Galen (Indische tegoeden); de commissie-Dolman (verdeling vierde tranche goudpool); de commissie-Lankhorst (rechtsherstel homoseksuelen); de commissie-Davids (individuele restitutieverzoeken). In het werk van elk van deze commissies speelde verjaring een rol. Zij waren immers ruim 50 jaar na de Tweede Wereldoorlog opgericht. Hieronder volgen enkele overwegingen van de regering met betrekking tot de verjaring van vorderingen uit de Tweede Wereldoorlog op het terrein van één van deze commissies.

Over restitutie van in de Tweede Wereldoorlog onvreemde bezittingen schreef de minister-president namens de regering in 2000:

“De regering stelt voorop dat het voor rechthebbenden mogelijk blijft om verzoeken tot restitutie in te dienen. De Staat zal individuele claims van (nabestaanden van) rechthebbenden, die voortvloeien uit het rechtsherstel, onder bepaalde voorwaarden alsnog in behandeling nemen. Uit overwegingen van *coulance* zal in die gevallen worden afgezien van een beroep van louter verjaring.”⁷⁷

Over de financiële tegoeden Nederland overwoog de minister van Financiën:

“dat de Staat der Nederlanden bij dit soort individuele claims nooit louter een beroep op wettelijke verjaringstermijnen doet. Naar zijn indruk geldt dat ook voor de verzekeringsmaatschappijen. Hij ging ervan uit dat voor de banken hetzelfde zal gelden. Eventuele nieuwe claims worden serieus bekeken en bij een redelijk vermoeden van gegrondheid ook gehonoreerd.”⁷⁸

Over de individuele claims met betrekking tot de Indische tegoeden stelde de regering:

“De regering stelt nogmaals voorop dat het voor rechthebbenden mogelijk blijft om individuele claims van (nabestaanden van) rechthebbenden, die voortvloeien uit het

⁷⁶ De directe aanleiding voor de oprichting van de Contactgroep was de installatie van het *Independent Committee of Eminent Persons* (ICEP) in Zwitserland in 1996.

⁷⁷ *Tegoeden Tweede Wereldoorlog*, Kamerstukken II, vergaderjaar 1999-2000, 25 839 (**productie 28**), nr. 13, p. 8 (cursivering toegevoegd).

⁷⁸ *Tegoeden Tweede Wereldoorlog*, Kamerstukken II, vergaderjaar 1998-1999, 25 839 (**productie 28**), nr. 9, p. 7 (cursivering toegevoegd).

rechtsherstel, onder bepaalde voorwaarden alsnog in behandeling genomen worden. Uit overwegingen van coulance zal in die gevallen worden afgezien van een beroep op louter verjaring.”⁷⁹

En tevens:

“Als uit het haalbaarheidsonderzoek blijkt dat verder onderzoek naar Indische tegoeden niet mogelijk is, zal dit geen effect hebben op individuele claims. Deze claims verjaren immers niet. De minister wilde nog geen oordeel geven over de vraag of nader onderzoek tot een hogere collectieve uitkering kan leiden.”⁸⁰

Over kunstclaims stelt de regering:

“Het uitgangspunt van de Nederlandse regering is dat na de oorlog in Nederland uitgebreid rechtsherstel heeft plaatsgevonden waarbij getracht is iedereen zoveel mogelijk in zijn of haar rechten te herstellen. Dat rechtsherstel is naar de maatstaven van nu formalistisch, bureaucratisch en kil geweest, waarvoor de regering spijt betuigt. Reden om het rechtsherstel in zijn geheel over te doen is er niet maar wel stelt de regering voorop dat het voor rechthebbenden mogelijk blijft om verzoeken tot restitutie van bezittingen in te dienen.”

Verder:

“In het regeringsstandpunt staat daarover dat de Staat individuele claims van (nabestaanden van) rechthebbenden, die voortvloeien uit het rechtsherstel, onder bepaalde voorwaarden alsnog in behandeling zal nemen, waarbij in die gevallen derhalve wordt afgezien van een beroep op verjaring. (...) Ten aanzien van claims die betrekking hebben

⁷⁹ *Tegoeden Tweede Wereldoorlog*, Kamerstukken II, vergaderjaar 2000-2001, 25 839 (**productie 28**), nr. 21, p. 3 (cursivering toegevoegd). Zie ook vragen van Vendrik, *Tegoeden Tweede Wereldoorlog*, Kamerstukken II, vergaderjaar 1998-1999, 25 839 (**productie 28**), nr. 9, pp. 3-4. “Ten aanzien van het verjaren van claims pleitte hij met de heer Weekers voor een ruimhartige benadering. De verzekeringsmaatschappijen lijken daartoe bereid te zijn. Een formalistische of koude afhandeling van claims is uit den boze. Ook onderscheid tussen joodse claims en claims uit Nederlands-Indië is, zo dat überhaupt speelt, ongewenst. Heeft de regering zicht op de wijze waarop partijen in het veld thans claims afhandelen en is zij voornemens om de noodzakelijke ruimhartigheid in dezen te bevorderen?” Ook op deze vraag werd geantwoord dat “bij dit soort individuele claims nooit louter een beroep op wettelijke verjaringstermijnen” wordt gedaan (p. 7).

⁸⁰ *Tegoeden Tweede Wereldoorlog*, Kamerstukken II, vergaderjaar 1999-2000, 25 839 (**productie 28**), nr. 14, pp. 10-11.

op voorwerpen die onderdeel uitmaken van de NK-collectie is reeds beleid geformuleerd. In een brief van 20 mei 1998 (Kamerstukken II, 1997/98, 25 013, nr. 23) is bij gelegenheid van de resultaten van het proefonderzoek van de commissie Ekkart aan de Tweede Kamer gemeld dat die claims in behandeling zullen worden genomen die nog niet eerder zijn ingediend of waarbij sprake is van nieuwe, relevante gegevens. Het betreft hier claims die louter juridisch gezien verjaard zijn. De Staat ziet af van een beroep op verjaring door dergelijke verzoeken niettemin in behandeling te nemen.”⁸¹

“Tot slot herhaalde [de minister] dat de Staat der Nederlanden zich bij individuele claims niet louter op verjaring zal beroepen. Het zou wijs zijn als ook andere instanties zich bij dit soort claims niet louter op verjaring beroepen. Dat sluit niet uit dat bij bepaalde claims wel mede een beroep op verjaring kan worden gedaan, zoals in de zaak-Goudstikker het geval was. Een geïsoleerd beroep op verjaring bij op zichzelf redelijke claims is evenwel ongewenst.”⁸²

In het algemeen werden verzoeken tot teruggave van cultuurgoederen die als gevolg van de Tweede Wereldoorlog of de afwikkeling daarvan in bezit van de Staat zijn gekomen, in de volgende gevallen in behandeling genomen:

- het betrof een nieuw verzoek, dus niet een verzoek dat al werd afgehandeld door middel van een beslissing van een bevoegd rechtsherstelorgaan of door middel van minnelijk rechtsherstel (schikking);
- het betrof een reeds eerder in het kader van het rechtsherstel afgehandeld verzoek ter zake waarvan nadien daadwerkelijk nieuwe, relevante gegevens (“nova”) beschikbaar zijn gekomen.

In dergelijke gevallen werd derhalve geen beroep op verjaring gedaan. Deze beleidsregels zeggen nog niets over de toe- of afwijzing van het restitutieverzoek. Ook daarvoor zijn criteria geformuleerd die zoveel mogelijk overeenkomen met de regels zoals die krachtens het naoorlogs

⁸¹ *Tegoeden Tweede Wereldoorlog*, Kamerstukken II, vergaderjaar 1999-2000, 25 839 (**productie 28**), nr. 16, pp. 4-5 (cursivering toegevoegd).

⁸² *Tegoeden Tweede Wereldoorlog*, Kamerstukken II, vergaderjaar 1998-1999, 25 839 (**productie 28**), nr. 9, p. 10 (cursivering toegevoegd).

rechtsherstel golden: de onvrijwilligheid van het bezitsverlies en het vaststaan van de rechten van de claimant als (erfgenaam van de) oorspronkelijke eigenaar.⁸³

Daarnaast besloot de minister om het verruimde restitutiebeleid gedurende lange tijd voort te zetten om de volgende redenen:⁸⁴

- Het belang van een consistente en gelijke behandeling van deze claims: er was immers op inhoudelijke gronden geen onderscheid te maken tussen de claims van vóór 4 april 2007 en de claims die na die datum waren ingediend of nog ingediend zouden worden;
- Het aantal restitutieverzoeken dat na de aanvankelijke sluitingsdatum van 4 april 2007 was ingediend was onverwacht hoog;
- een belangrijk argument voor het stellen van een einddatum was dat het met het verstrijken van de tijd steeds moeilijker zou worden om informatie uit de eerste en tweede hand te verkrijgen over de omstandigheden van bezitsverlies gedurende oorlogsjaren, maar: “[i]nmiddels heeft de praktijk rondom de behandeling van restitutieverzoeken uitgewezen dat het ontbreken van dergelijke informatie niet van doorslaggevende betekenis is omdat de Restitutiecommissie ook uit andere informatiebronnen (archieven e.d.) kan putten”;
- nog immer duurt de (internationale) aandacht voor “roofkunst” onverminderd voort;
- de Nederlandse Museumvereniging was in 2007 van start gegaan met een vier jaar durend onderzoek naar museale verwervingen van cultuurobjecten, ook dat deel waarvan de Nederlandse Staat bezitter is, in de periode 1933-1940 en 1948 en verder.

⁸³ *Tegoeden Tweede Wereldoorlog*, Kamerstukken II, vergaderjaar 1999-2000, 25 839 (**productie 28**), nr. 16, pp. 4-5.

⁸⁴ *Tegoeden Tweede Wereldoorlog*, Kamerstukken II, vergaderjaar 2004-2005, 25 839 (**productie 28**), nr. 40, pp. 2-3. Ten aanzien van de verjaring van kunstclaims had de commissie-Ekkart de regering bovendien geadviseerd om de periode waarin op basis van het verruimde regeringsbeleid claims ingediend konden worden, te beperken in de tijd. De commissie had een termijn van twee jaar aanbevolen, welke aanbeveling door de regering werd overgenomen (*Tegoeden Tweede Wereldoorlog*, Kamerstukken II, vergaderjaar 2004-2005, 25 839 (**productie 28**), nr. 36, pp. 2-3). De einddatum voor het verruimde restitutiebeleid viel daarmee op 4 april 2007. Claims ingediend na deze datum zouden weer conform het beleid van vóór 2000 behandeld worden. De einddatum voor het verruimde restitutiebeleid viel daarmee op 4 april 2007. Claims ingediend na deze datum zouden weer conform het beleid van vóór 2000 behandeld worden.

Een voorbeeld van de praktijk van het verruimde restitutiebeleid van de regering is de Goudstikker-zaak. Deze zaak is meermalen genoemd in het debat omtrent verjaringstermijnen, restitutie en rechtsherstel. De zaak betreft betwisting van de eigendomsrechten van een collectie schilderijen tussen de erven Goudstikker – een Joods-Nederlandse kunsthandelaar tijdens het interbellum – en de Nederlandse Staat. In 1998 is door de erven van Goudstikker bij de Staatssecretaris een restitutieverzoek ingediend, dat werd afgewezen. Staatssecretaris Nuis overwoog hierbij:

“Eén van de meest opvallende zaken in deze zaak vind ik de grote mate van selectiviteit, die betracht is bij het aanvragen van rechtsherstel. Uit alle mij bekende stukken blijkt steeds weer, dat zeer goed werd overwogen of en zo ja, in welke mate gebruik zou worden gemaakt van de mogelijkheid van rechtsherstel. Daarbij was – begrijpelijk – steeds het belang van mevrouw Goudstikker leidend. (...) Ik stel voorts vast dat mevrouw Goudstikker over uitstekende adviseurs beschikte – experts op verschillende terreinen – , die haar hebben afgeraden de transactie (met Göring) terug te draaien. (...) En hoewel namens de Staat nog aangedrongen is op het vragen van rechtsherstel, is mevrouw Goudstikker daartoe niet overgegaan.”

Hierna werd het restitutieverzoek voorgelegd aan het Gerechtshof te Den Haag. Het Hof achtte dit verzoek niet ontvankelijk aangezien de termijn uit de naoorlogse regeling per 1 juli 1951 was verlopen en het verzoek derhalve te laat was ingediend.

“Het hof neemt daarbij allereerst in aanmerking dat thans bijna 50 jaar zijn verstreken na het moment waarop voor het laatst verzoeken tot rechtsherstel konden worden ingediend.”

De restitutiecommissie oordeelde echter dat, aangezien:

“het hof in 1999 uiteraard geen rekening kon houden met het nadien door de regering geformuleerde verruimde restitutiebeleid, hetwelk de commissie in staat stelt en opdraagt veeleer beleidsmatig dan strikt juridisch tot een advies te komen (...) als neerslag van algemeen aanvaarde nieuwe inzichten, (...) de commissie tot het oordeel [komt] dat

verzoekster, ondanks de eerdere behandeling van het verzoek door het hof, in haar huidige verzoek alsnog ontvankelijk is.”⁸⁵

De Nederlandse Staat moest uiteindelijk 202 van de 267 geclaimde kunstwerken teruggeven aan de erven.⁸⁶

In 2000 heeft de Staat als erkenning van achteraf geconstateerde tekortkomingen in de bejegening van de betrokken oorlogsslachtoffers in het rechtsherstel en als erkenning van morele aanspraken na de Tweede Wereldoorlog en in het overheidshandelen ter zake, € 181,5 miljoen (NLG 400 miljoen) ter beschikking gesteld teneinde finaal recht te doen aan de kritiek op de bejegening van de betrokken vervolgingslachtoffers in het rechtsherstel en de gevolgen die dat heeft gehad voor hun verdere bestaan.⁸⁷

In zijn brief van 21 november 2008 aan eisers stelt de Staat dat de omstandigheden van de vorderingen voortkomend uit de Tweede Wereldoorlog niet vergelijkbaar zijn met de omstandigheden van het onderhavige geval.⁸⁸ De Staat laat na aan te geven waaruit de verschillen tussen beide categorieën vorderingen bestaan. Eisers menen dat hun vordering grote gelijkenissen vertoont met de vorderingen uit de Tweede Wereldoorlog zoals hierboven uiteengezet en wijzen daartoe op het volgende.

⁸⁵ Restitutiecommissie, ‘Advies inzake het verzoek tot teruggave van de Amsterdamse Negotiatie Compagnie NV in liquidatie van 267 kunstwerken uit de rijkscollectie’ (zaaknummer RC 1.15) (**productie 29**), p. 11 (cursivering toegevoegd).

⁸⁶ In de behandeling van deze zaak in de Tweede Kamer onder andere de zinsnede “veeleer beleidsmatig dan strikt juridisch” aan de orde: “Alhoewel het de vraag blijft of de collectie op juridische gronden teruggegeven had moeten worden, zijn er in ieder geval *voldoende morele gronden* om tot teruggave over te gaan. Deze beslissing past in een soepelere houding ten opzichte van verjaarde oorlogsclaims, waartoe het vorige kabinet heeft besloten.” (Debat Teruggave Cultuurstukken, vraag van Van Vroonhoven-Kok, 21 maart 2006, Kamerstukken II, 60 (**productie 30**), p. 3890). Hierop antwoordde Staatssecretaris Van Der Laan: “Mevrouw Van Vroonhoven heeft ook een aantal vragen gesteld over de Goudstikersituatie. Zij heeft met name aandacht gevraagd voor de morele gronden, en vraagt ons waar wij die op hebben gebaseerd. De totale feiten en omstandigheden die door de commissie in kaart zijn gebracht hebben uiteindelijk de morele gronden bepaald. Er was een juridische element waarover wij het niet eens waren met de commissie. Wij hebben gezegd dat dit juridische element niet van doorslaggevende betekenis is, omdat de totale feiten en omstandigheden die door de commissie in kaart zijn gebracht en waarop zij een eigenstandig oordeel heeft geveld, voor ons uiteindelijk doorslaggevend zijn. De totale feiten en omstandigheden die in het rapport staan vermeld, hebben wij uiteindelijk overgenomen van de commissie. Wij hebben met elkaar afgesproken dat wij dit als regering nooit betwisten, maar dat wij dit als uitgangspunt nemen voor het oordeel over het advies van de commissie.” (Debat Teruggave Cultuurstukken, 21 maart 2006, Kamerstukken II, 60 (**productie 30**), p. 3892).

⁸⁷ Kamerstukken II, vergaderjaar 1999–2000, 25 839, nr. 13 en vergaderjaar 2000-2001, 25 839 (**productie 28**), nr. 35, p. 1.

⁸⁸ Brief Staat d.d. 21 november 2008, **productie 13**.

- Allereerst is er in de onderhavige zaak ook sprake van naoorlogs rechtsherstel.
- Ook ten aanzien van de vorderingen ontstaan in de Tweede Wereldoorlog kan betoogd worden dat deze zijn verjaard. Ten aanzien van deze vorderingen heeft de Staat evenwel om redenen van redelijkheid en billijkheid de verjaring niet in te roepen. Niet valt in te zien waarom de redelijkheid en billijkheid niet in de weg staan aan het invoeren van de verjaring van de vorderingen van eisers.
- Daarnaast heeft de Staat ten aanzien van rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog gesteld het van belang te achten dat de meest betrokkenen, de vervolgingslachtoffers zelf, gebaat zijn bij de besluitvorming. Ook in de onderhavige zaak gaat het om de direct betrokkenen zelf, de nabestaanden van de geëxecuteerde mannen.
- De Staat heeft ten aanzien van de afhandeling van vorderingen voortkomend uit de Tweede Wereldoorlog het belang van gelijke behandeling benadrukt. Er werden steeds meer vervolgte groepen opgenomen in het onderzoeksterrein van de vanaf 1997 opgerichte commissies. Zo werd ervoor gekozen “handelaren uit andere vervolgte bevolkingsgroepen gelijk te stellen aan joodse handelaren.”⁸⁹ Ook claims van buitenlandse particulieren op eventueel ten onrechte naar Nederland gerecupereerde kunstwerken werden op dezelfde wijze behandeld als de claims van (erfgenamen van) eigenaars die in Nederland kunstwerken zijn kwijtgeraakt.⁹⁰ Het door de Staat onderstreepte belang van gelijke behandeling dient ook te gelden voor de vordering van eisers.
- De Staat heeft ten aanzien van Tweede Wereldoorlog claims de toepassing van het gelijkheidsbeginsel bepleit. Zo benadrukte de regering het belang van een consistente en gelijke behandeling van kunstclaims ingediend vóór en ná 4 april 2007 omdat er op inhoudelijke gronden geen onderscheid te maken tussen beide categorieën claims. De Staat dient het gelijkheidsbeginsel ook ten aanzien van de vordering van eisers toe te passen.

⁸⁹ *Tegoeden Tweede Wereldoorlog*, Kamerstukken II, vergaderjaar 2003-2004, 25 839 (**productie 28**), nr. 34, pp. 4 en 5.

⁹⁰ *Tegoeden Tweede Wereldoorlog*, Kamerstukken II, vergaderjaar 2004-2005, 25 839 (**productie 28**), nr. 36, p. 3. “Nederland voldeed hiermee aan de internationale aanbevelingen, zoals die onder andere zijn neergelegd in de Washington Principles on Nazi Confiscated Art (1998). Nederland heeft in de afgelopen zeven jaar in binnen- en buitenland een goede naam opgebouwd als het gaat om de wijze waarop het ruimhartige restitutiebeleid is vormgegeven en uitgevoerd”; zie ook *Tegoeden Tweede Wereldoorlog*, Kamerstukken II, vergaderjaar 2004-2005, 25 839 (**productie 28**), nr. 40, p. 2.

- Mogelijke precedentwerking, welk argument de Staat wellicht ten aanzien de vordering van eisers wenst in te roepen, heeft geen rol gespeeld in de afhandeling van de vorderingen van slachtoffers van Tweede Wereldoorlog.⁹¹ Niet valt in te zien waarom het argument van precedentwerking wel zou kunnen slagen in de zaak van eisers.

- Veranderde inzichten eind jaren negentig hebben de Staat tot een meer coulante opstelling gebracht jegens vorderingen van slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. De overwegingen van de Staat om in het verleden afwijzend te reageren op deze vorderingen, hebben kennelijk na 50 jaar aan kracht en relevantie ingeboet. Eisers stellen dat de Staat faalt in zijn uitleg waarom deze veranderde inzichten niet tevens hun vorderingen ten goede komen.

Het enige verschil tussen de vordering van eisers en die van slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog wat het verschil in behandeling kan verklaren, is de directe betrokkenheid van de Staat bij de misdrijven waarvan eisers slachtoffer zijn geworden. Bij de handelingen die ten grondslag liggen aan de vorderingen uit de Tweede Wereldoorlog is de Staat in de meeste gevallen slechts indirect medeverantwoordelijk voor de aan de claims ten grondslag liggende handelingen.⁹² Dit verschil kan echter de andere behandeling door de Staat van de vordering van eisers misschien wel verklaren, maar niet rechtvaardigen.

SCHADE

Door genoemde onrechtmatige daden hebben eisers wier echtgenoten zijn geëxecuteerd of die zelf letsel hebben opgelopen schade geleden, welke schade het rechtstreekse gevolg was van het optreden van de Nederlandse militairen. De schade die deze eisers hebben geleden bestaat uit

⁹¹ “Juist met het oog op de eventuele precedentwerking is het echter goed om het advies van de restitutiecommissie en de enigszins afwijkende beslissing van het kabinet door de Tweede Kamer te laten benoemen en nader te beschouwen. In dat licht vraag ik de beide bewindslieden: wat zijn die morele gronden? Mag elk kabinet die morele gronden op eigen inzicht beschouwen en nader interpreteren? (...) Hoeveel claims vallen er nog te verwachten? Hoe gaan wij om met de precedentwerking?” Antwoord van de regering: “De precedentwerking voor dit specifieke gebied is moeilijk te voorspellen. Precedentwerking betekent ook dat de casus precies hetzelfde moet zijn. Onze ervaring is dat alle casussen allemaal steeds weer net even anders zijn en precedentwerking moeilijk aan te geven is.” De Staatssecretaris had geen idee om hoeveel objecten het zou kunnen gaan. “Op dit moment is het koffiedik kijken.” Debat Teruggave Cultuurstukken, 21 maart 2006, Kamerstukken II, 60 (productie 30), p. 3890-2.

⁹² Bij Goudstikker was het bijvoorbeeld Göring die de kunstwerken voor een veel te laag bedrag in Nederland gekocht had, en zijn de schilderijen pas na de oorlog in bezit van de Nederlandse Staat gekomen

materiële schade en immateriële schade. In een later stadium zal deze schade nader worden gespecificeerd. Thans moge het volgende als toelichting gelden.

In de eerste plaats betekende de dood van de mannen van Rawagedeh het wegvallen van de bron van inkomsten voor genoemde eisers en de gezinsleden die nog in leven waren. Eisers hebben zich na de dood van hun echtgenoten in leven moeten houden met het verrichten van onregelmatige en laagbetaalde hand- en spandiensten en van de incidentele steun die zij ontvingen van familieleden. Eisers leven daardoor tot op de dag van vandaag in grote armoede.

In de tweede plaats hebben de gebeurtenissen deze eisers ernstig in hun persoon aangetast. De moord op hun echtgenoten was een inbreuk op hun familieleven, de persoonlijke integriteit, de levenssfeer en de geestelijke toestand van deze eisers. Dit heeft genoemde eisers blijvend beschadigd.

De nabestaanden van de doodgeschoten mannen die hier als eisers optreden maken derhalve in ieder geval aanspraak op vergoeding van zowel de door hen geleden materiële als immateriële schade.

De genoemde onrechtmatige daden hebben ook jegens de overige personen wier mannelijke familieleden op 9 december 1947 door Nederlandse militairen zijn geëxecuteerd schade veroorzaakt, welke schade zowel materieel als immaterieel van aard is.

BUITENGERECHTELIJKE KOSTEN

De Stichting K.U.K.B. heeft kosten gemaakt in het kader van afdoening buiten rechte. Deze kosten komen op basis van het rapport 'Voor-werk II'⁹³ voor vergoeding in aanmerking. De kosten houden verband met de werkzaamheden van mrs. Zegveld en Pulles. Het betreft kosten voor een reis naar Rawagedeh, het opstellen van de aansprakelijkstelling en het onderzoek daaraan voorafgaand. De kosten zijn in redelijkheid gemaakt en dienen door gedaagde te worden vergoed ingevolge art. 6:96 lid 2 sub c BW. In een later stadium zullen deze kosten nader worden gespecificeerd.

⁹³ In werking getreden op 1 april 2001.

BEWIJSAANBOD

Eisers menen in het voorgaande hun stellingen voldoende te hebben onderbouwd. Voorts hebben eisers de door gedaagde aangevoerde verweren afdoende weerlegd. Eisers hebben hun standpunten ook met bewijsstukken gestaafd.

Voor zover de rechtbank zou oordelen dat dit niet het geval is, bieden eisers, zonder daarmee enige bewijslast op zich te willen nemen die rechtens niet op hen rust, aan al hun stellingen te bewijzen door het horen van nadere getuigen en stukken en andere middelen rechtens.

Als getuigen bieden eisers aan te horen de nabestaanden van de executies in Rawagedeh, onder wie de nabestaanden die in deze procedure als eisers optreden, allen woonachtig in Rawagedeh. Deze eisers hebben de aanloop naar de executies, de executies zelf, en de nasleep daarvan persoonlijk waargenomen.

EIS

Eisers verzoeken uw rechtbank om bij vonnis, voor zover mogelijk uitvoerbaar bij voorraad:

1. voor recht te verklaren dat gedaagde jegens de eisers wier echtgenoten zijn geëxecuteerd dan wel die zelf letsel hebben opgelopen, op grond van het voorgaande onrechtmatig heeft gehandeld en jegens hen aansprakelijk is voor de schade die zij hebben geleden en nog zullen lijden als gevolg van de onrechtmatige gedragingen van gedaagde, welke schade is op te maken bij staat en te vereffenen volgens de wet, een en ander te vermeerderen met de wettelijke rente vanaf de dag der dagvaarding tot aan de dag der algehele voldoening;
2. voor recht te verklaren dat gedaagde jegens de Stichting K.U.K.B. op grond van het voorgaande onrechtmatig heeft gehandeld en aansprakelijk is voor de schade die de overige personen wier mannelijke familieleden op 9 december 1947 door Nederlandse militairen zijn geëxecuteerd, hebben geleden en nog zullen lijden als gevolg van de onrechtmatige gedragingen van gedaagde;
3. gedaagde te veroordelen tot vergoeding van de buitengerechtelijke kosten op te maken bij staat;

4. gedaagde te veroordelen in de kosten van dit geding, althans de kosten van partijen te compenseren.

Kosten exploit:

PRODUCTIES

1. Toevoegingen van de weduwen die in deze zaak als eiser optreden, verstrekt door de Raad voor Rechtsbijstand
2. Identiteitsbewijzen van de weduwen die in deze zaak als eiser optreden
3. Documenten betreffende het overlijden van de echtgenoten van de weduwen die in deze zaak als eiser optreden
4. Statuten Stichting Komite Utang Kehormatan Belanda (K.U.K.B.)
5. Namenlijst van de geëxecuteerde mannen die begraven liggen in Rawagedeh
6. H.H. Scholtens, 'Rawahgedeh, 9 december 1947. Een nieuwe Nederlandse versie?' (3 juli 2007), pp. 1-4 en 51-52
7. De Groene Amsterdammer, 'De excessennota moet opnieuw' (5 december 2008)
8. De Excessennota, Nota betreffende het archiefonderzoek naar de gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950 (herdruk van de oorspronkelijke tekst uit 1969), ingeleid door Jan Bank (*SDU*, Den Haag: 1995), p. 83.
9. Nota 'Rawahgedeh' aan de minister van justitie d.d. 31 augustus 1995
10. Brief van de procureur-generaal aan de minister van justitie d.d. 28 augustus 1995
11. Brief van de minister van justitie aan de Tweede Kamer d.d. 5 september 1995
12. Brief eisers d.d. 8 september 2008
13. Brief Staat d.d. 21 november 2008
14. Rapport Internationaal Juridisch Instituut (10 november 2009)
15. Verenigde Naties Veiligheidsraad, Committee of Good Offices on the Indonesian Question, Rapport van het Rawahgedeh Observatie Team (12 januari 1948) UN Doc. S/AC.10/85
16. Brief luitenant-generaal Spoor d.d. 22 juli 1948

17. Brief procureur-generaal Felderhof d.d. 29 juli 1948
18. Kamerstukken II, vergaderjaar 1994-1995, Aangangsels nr. 1190
19. Ambtsbericht aan de hoofdofficier van justitie te Arnhem van het arrondissementsparket Arnhem, Unit Militaire zaken, d.d. 25 augustus 1995
20. Kamerstukken II, 53, pp. 3847-51 (13 februari 2008) en 54, pp. 3945-46 (14 februari 2008)
21. 'Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Indonesië inzake de beide landen nog bestaande financiële vraagstukken', gesloten te 's-Gravenhage (7 september 1966), Trb. 1966, 236
22. Wet van 8 april 1971 houdende vaststelling van nadere regels betreffende de verjaring van het recht van strafvordering en uitvoering van de straf terzake van oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid (Stb. 210), artikel II
23. Verjaringswet van 1924, Stb. 1924, 482
24. Eindverslag van de Commissie van Rapporteurs over het ontwerp van wet, houdende voorschriften nopens de verjaring van geldvorderingen ten laste van het Rijk, de provinciën, de gemeenten en de waterschappen, veenschappen en veenpolders
25. Krantenartikelen: NRC Handelsblad, 'Impunity for Dutch massacre in Indonesia was given 60 years ago' (26 mei 2009); NOS, "'Rawagede" ging in de doofpot' (26 mei 2009); Nederlands Dagblad, 'Putten, My Lai en Rawagedeh' (29 mei 2009); De Telegraaf, 'Afspraak in 1948 over Rawagedeh' (25 mei 2009); De Telegraaf, 'Koenders gaat Rawagedeh helpen' (20 februari 2009); Jan Lepeltak, Live from Jakarta, 'Ambassadeur: Sorry voor Bloedbad' (11 december 2008); Trouw, 'Echte excuses zijn er nooit gemaakt' (10 december 2008); NRC Handelsblad, 'Diepe verontschuldigungen voor bloedbad Rawagede' (9 december 2008); Trouw, 'Fasseur: Onderzoek zaak Rawagede bevat fouten' (4 december 2008); Trouw, 'Bloedbad Rawagede was een oorlogsmisdaad' (2 december 2008); De Volkskrant, 'Bloedbad verjaart nooit' (29 november 2008); Trouw, 'Nederland moet een menselijk gebaar maken naar Rawagede' (28 november 2008); Metro, 'Oude koeien' (27 november 2008); Trouw, 'De dingen die

niet voorbijgaan' (27 november 2008); Trouw, 'Rawagede is Nederlandse ereschuld, en er zijn er meer' (26 november 2008); De volkskrant, 'Rawagede heeft recht op genoegdoening' (26 november 2008); NRC Handelsblad, 'Onverjaard verleden' (25 november 2008); NRC Handelsblad, 'Begrip voor Indonesië (5 november 2008); De Telegraaf, 'Indiëveteranen naar uitgemoord dorpje' (26 oktober 2008); Trouw, 'Geen streep trekken onder executies in Rawagede' (21 oktober 2008); NRC Handelsblad, 'Hoe kan het Indonesische trauma worden geheeld?' (18 en 19 oktober 2008); Trouw, 'Waarom geen berouw tonen?' (18 oktober 2008); NRC Handelsblad, 'Met toean Van Ballen & Co naar ons Indië' (10 oktober 2008); De Volkskrant, 'Om de kosten hoeft de Kamer het niet te laten' (9 oktober 2008); NRC Handelsblad, 'De Indonesiërs waren destijds blij met ons' (6 oktober 2008) en 'Hoe blij waren de Indonesiërs nu met ons?' (11 en 12 oktober 2008); Militair.net, 'Rawagede...' (19 september – 22 oktober 2008); NRC Next, 'En toen begonnen ze te schieten...' (18 september 2008); De Volkskrant, 'Claim Indonesiërs is redelijk' (10 september 2008); De Volkskrant, 'Nooit excuses voor moord in Rawa Gede' (18 augustus 2008); The Jakarta Post, 'Letter: Claims for the Massacre – 1947 of Rawagede' (10 maart 2008); Trouw, 'Hoog tijd bloedbad op Java te erkennen' (12 december 2007); De Volkskrant, 'Balkenende onderstreept spijtbetuiging aan Indonesië' (7 september 2005)

26. Kamerstukken II, vergaderjaar 2008-2009, 26 049, nr. 68; Kamerstukken II, vergaderjaar 2008-2009, Aanhangsel 1214; Kamerstukken I, 10 juni 2008, 33, p. 1382; Kamerstukken II, vergaderjaar 2007-2008, 26 049, nrs. 60, 61, 63; Kamerstukken II, vergaderjaar 2007-2008, Aanhangsel 1091; Kamerstukken II, vergaderjaar 2006-2007, 20 454, nr. 82; Kamerstukken II, vergaderjaar 2005-2006, 26 049, nr. 53; Kamerstukken II, vergaderjaar 1994-1995, Aanhangsel 1190; Kamerstukken II, vergaderjaar 1994-1995, Aanhangsel 1153; Kamerstukken II, vergaderjaar 1994-1995, 21 490, nr. 17
27. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, Human Rights Resolution 2005/35 (aangenomen en verkondigd door de Algemene Vergadering bij resolutie 60/147 van 16 december 2005)

28. *Tegoeden Tweede Wereldoorlog*, Kamerstukken II, vergaderjaar 2004-2005, 25 839
29. Restitutiecommissie, 'Advies inzake het verzoek tot teruggave van de Amsterdamse Negotiatie Compagnie NV in liquidatie van 267 kunstwerken uit de rijkscollectie' (zaaknummer RC 1.15) 19 december 2005
30. Debat Teruggave Cultuurstukken, vraag van Van Vroonhoven-Kok, 21 maart 2006, Kamerstukken II, 60